

**ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ
ΒΟΛΟΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ**

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

**« Διερεύνηση των στάσεων και αντιλήψεων των πολιτών σχετικά με
την Ευρωπαϊκή πολιτική ενέργειας »**

Κουτσιούκης Αναστάσιος Ταξιάρχης

Επιβλέπουσα: Δρ. Α. Οικονόμου

Βόλος , 2021

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η ενέργεια αποτελεί βασικό πυλώνα της πολιτικής της ΕΕ και κεντρικό πεδίο του εγχειρήματος της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Μεταξύ των διάφορων παραγόντων που επηρεάζουν τη διαμόρφωση της ενεργειακής πολιτικής της ΕΕ συγκαταλέγεται η κοινή γνώμη, η οποία με τη σειρά της επηρεάζεται από διάφορες μεταβλητές πολιτικού, κοινωνικοδημογραφικού και ψυχολογικού περιεχομένου. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η αποτύπωση των αντιλήψεων και στάσεων των Ελλήνων πολιτών απέναντι στην ενεργειακή πολιτική της ΕΕ, καθώς η διερεύνηση της σχετικής επίδρασης της πολιτικής ιδεολογίας και άλλων δημογραφικών μεταβλητών. Για την πραγμάτωση αυτού του ερευνητικού σκοπού αξιοποιήθηκαν δεδομένα από την έρευνα του Ευρωβαρόμετρου του 2019, τα οποία ακολούθως επεξεργάστηκαν στατιστικά. Σύμφωνα με τα ευρήματα της μελέτης, οι Έλληνες πολίτες έχουν αυξημένο επίπεδο επίγνωσης περί διάφορων ζητημάτων που άπτονται της ενεργειακής πολιτικής της ΕΕ, δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση στην ενεργειακή ασφάλεια, στην ενεργειακή αναβάθμιση, στην ενεργειακή μετάβαση προς καθαρότερες πηγές ενέργειας και στην ευθύνη της ΕΕ ως προς την ανάπτυξη και εφαρμογή αντίστοιχων πολιτικών πρωτοβουλιών. Επίσης, στην έρευνα διαπιστώθηκε ότι η πολιτική ιδεολογία επηρεάζει τις στάσεις των πολιτών απέναντι στην ενεργειακή πολιτική της ΕΕ, καθώς όσο πιο αριστερά τοποθετούνται οι πολίτες, τόσο μεγαλύτερη σημασία αποδίδουν στην ανάγκη πρόσβασης σε ασφαλή, οικονομικά προσιτή και καθαρή ενέργεια, καθώς και στο βαθμό ευθύνης της ΕΕ σε ανάλογα ζητήματα. Από τις υπόλοιπες κοινωνικοδημογραφικές μεταβλητές που εξετάστηκαν, οι μόνες που βρέθηκαν να επηρεάζουν τις εν λόγω στάσεις ήταν η ηλικία και ο τόπος κατοικίας. Περαιτέρω έρευνα κρίνεται απαραίτητη για τη διερεύνηση των στάσεων των Ευρωπαίων και Ελλήνων πολιτών απέναντι στην ενεργειακή πολιτική της ΕΕ, λαμβάνοντας υπόψη τόσο τον πολιτικό πλουραλισμό που εκτείνεται πέραν του δίπολου αριστεράς-δεξιάς, όσο και την πιθανή επιρροή άλλων μεταβλητών.

Λέξεις κλειδιά: ενεργειακή πολιτική, ΕΕ, κοινή γνώμη, πολιτική ιδεολογία.

ABSTRACT

Energy is a key pillar of EU policy and a central focus of the European integration project. Among the various factors influencing the shaping of EU energy policy is public opinion, which in turn is influenced by various variables of political, socio-demographic and psychological content. The aim of this paper is to examine the perceptions and attitudes of Greek citizens towards the EU energy policy, as well as to investigate the relative impact of political ideology and other demographic variables. For the realization of this research aim, data from the Eurobarometer survey of 2019 were utilized, which were then statistically processed. According to the findings of the study, Greek citizens have an increased level of awareness on various issues related to EU energy policy, with a greater emphasis being placed on energy security, energy upgrading, energy transition to cleaner energy sources and the EU's responsibility for the development and implementation of corresponding policy initiatives. The survey also found that political ideology influences citizens' attitudes towards EU energy policy, as the more left-wing citizens are, the more they attach importance to the need for access to safe, affordable and clean energy, as well as to the degree of EU responsibility for such issues. Of the other socio-demographic variables examined, the only ones found to influence these attitudes were age and place of residence. Further research is needed to investigate the attitudes of European and Greek citizens towards EU energy policy, taking into account both the political pluralism that extends beyond the left-right dipole and the possible influence of other variables.

Keywords: energy policy, EU, public opinion, political ideology.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<u>ΕΙΣΑΓΩΓΗ</u>	6
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1</u>	9
<u>ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΕ</u>	9
<u>1.1 ΓΕΝΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ</u>	9
<u>1.2 ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ</u>	12
<u>1.3 ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ</u>	14
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2</u>	17
<u>ΣΤΑΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΩΝ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΕ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ</u>	17
<u>2.1 ΚΟΙΝΗ ΓΝΩΜΗ ΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ</u>	17
<u>2.2 ΚΟΙΝΗ ΓΝΩΜΗ ΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ</u>	19
<u>2.3 ΕΠΙΡΡΟΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑΣ</u>	22
<u>2.4 ΕΠΙΡΡΟΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ</u> ...	25
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3</u>	28
<u>ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ</u>	28
<u>3.1 ΣΚΟΠΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ</u>	28
<u>3.2 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ</u>	29
<u>3.3 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ</u>	30
<u>3.4 ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ</u>	31
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4</u>	32
<u>ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ</u>	32
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5</u>	45
<u>ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ</u>	45
<u>5.1 ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ</u>	45
<u>5.2 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ</u>	47
<u>5.3 ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ</u>	49
<u>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ</u>	51

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1: Δημογραφικά στοιχεία.....	32
Πίνακας 2: Κλίμακα πολιτικής τοποθέτησης	33
Πίνακας 3: Αντιλήψεις σχετικά με τη σημασία της έννοιας «ενεργειακή πολιτική της ΕΕ».....	33
Πίνακας 4: Αντιλήψεις σχετικά με την ανάγκη των πολιτών της ΕΕ για πρόσβαση σε ασφαλή, οικονομικά προσιτή και καθαρή ενέργεια.....	34
Πίνακας 5: Αντιλήψεις σχετικά με την ανάγκη ανάληψης ενεργειών από μέρους της ΕΕ για ασφαλή ενέργεια.....	35
Πίνακας 6: Αντιλήψεις σχετικά με το βαθμό ευθύνης της ΕΕ για την ενεργειακή αναβάθμιση.....	36
Πίνακας 7: Πρόσθετες αντιλήψεις σχετικά με το βαθμό ευθύνης της ΕΕ για την ενεργειακή αναβάθμιση.....	37
Πίνακας 8: Επίδραση της ενεργειακής ετικέτας της ΕΕ στην καταναλωτική συμπεριφορά.....	40
Πίνακας 9: Ενεργειακά ζητήματα προς αντιμετώπιση από την ΕΕ την επόμενη δεκαετία.	41
Πίνακας 10: Συσχέτιση κατά Spearman της πολιτικής τοποθέτησης και των αντιλήψεων σχετικά με την ενεργειακή πολιτική της ΕΕ.....	42
Πίνακας 11: Συσχέτιση κατά Spearman της πολιτικής τοποθέτησης και των αντιλήψεων σχετικά με την ενεργειακή πολιτική της ΕΕ.....	42
Πίνακας 12: Έλεγχος t για ανεξάρτητα δείγματα των αντιλήψεων σχετικά με την ενεργειακή πολιτική της ΕΕ με βάση το φύλο	43
Πίνακας 13: Έλεγχος ANOVA των αντιλήψεων σχετικά με την ενεργειακή πολιτική της ΕΕ με βάση την οικογενειακή κατάσταση	43
Πίνακας 14: Έλεγχος ANOVA των αντιλήψεων σχετικά με την ενεργειακή πολιτική της ΕΕ με βάση το επάγγελμα	43
Πίνακας 15: Έλεγχος ANOVA των αντιλήψεων σχετικά με την ενεργειακή πολιτική της ΕΕ με βάση τον τόπο διαμονής.....	44

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ενέργεια αποτελεί ιστορικά ένα από τα κυρίαρχα ζητήματα της παγκόσμιας πολιτικής ατζέντας και θεμελιώδη προτεραιότητα της διεθνούς συντονισμένης πολιτικής δράσης, λαμβάνοντας μάλιστα αυξανόμενη σημασία κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών λόγω των προκλήσεων που απορρέουν σε όρους κλιματικής αλλαγής και περιορισμένων ενεργειακών πόρων (Umbach, 2010; Buchan & Keay, 2016). Χαρακτηριστικό παράδειγμα συντονισμένης δράσης στον τομέα της ενέργειας αποτελεί η ΕΕ, η οποία καταβάλλει συστηματικές προσπάθειες για την οικοδόμηση μιας κοινής ενεργειακής πολιτικής στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης (Schubert et al, 2016), με απαύγασμα αυτών τη στρατηγική για την «Ενεργειακή Ένωση» του 2015, η οποία αναθεωρήθηκε εκ νέου το 2018, θέτοντας συγκεκριμένους στόχους πολιτικής μέχρι και το 2030 (Kulovesi & Oberthür, 2020). Σήμερα, αποτελεί κοινό τόπο ότι η ενέργεια συνιστά έναν τομέα νευραλγικής σημασίας για το σχέδιο της ευρωπαϊκής ενοποίησης μέσω της επίτευξης ενεργειακής ασφάλειας σε χαμηλό κόστος που προάγει την ανταγωνιστικότητα, καθώς και μέσω της διαμόρφωσης μιας κοινής εσωτερικής αγοράς υπό το πρίσμα της καταπολέμησης της κλιματικής αλλαγής.

Δεδομένης της αδιαμφισβήτητης σημασίας της ενεργειακής πολιτικής σε παγκόσμιο επίπεδο, η διεθνής ερευνητική βιβλιογραφία των τελευταίων ετών έχει επιχειρήσει να εξετάσει τους παράγοντες που την επηρεάζουν, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται η κοινή γνώμη, δηλαδή το κατά πόσον οι απόψεις, αντιλήψεις και στάσεις των πολιτών απέναντι σε ζητήματα ενέργειας και προστασίας του περιβάλλοντος επηρεάζουν την ανάληψη αντίστοιχων πρωτοβουλιών, οι οποίες ακολούθως μεταφράζονται σε πραγματικές ενεργειακές πολιτικές (Stadelmann-Steffen & Eder, 2020). Πράγματι, οι στάσεις των πολιτών απέναντι σε διάφορα ενεργειακά ζητήματα συνιστά θέμα ιδιαίτερου ερευνητικού ενδιαφέροντος, το οποίο ωστόσο επικεντρώνεται κυρίως στην περίπτωση των ΗΠΑ, με τα αντίστοιχα εμπειρικά δεδομένα για την ΕΕ να παραμένουν μέχρι και σήμερα εξαιρετικά περιορισμένα (Anderson et al, 2017; Stadelmann-Steffen & Eder, 2020). Σε κάθε περίπτωση, είναι αδιαμφισβήτητο ότι σε μια δημοκρατική κοινωνία, η ανάπτυξη και εφαρμογή πολιτικών σε διάφορα πεδία, συμπεριλαμβανομένου του ενεργειακού, καθοδηγούνται σαφώς από την κοινή γνώμη και το δημόσιο διάλογο που αναπτύσσεται σχετικά με την ανάληψη πολιτικής δράσης (Anderson, 2011).

Πολυάριθμες μελέτες έχουν, επίσης, επιχειρήσει να διερευνήσουν τους παράγοντες που επηρεάζουν την κοινή γνώμη αναφορικά με την ενεργειακή πολιτική. Μεταξύ αυτών ξεχωρίζει η πολιτική ιδεολογία σε συνδυασμό με την κομματική τοποθέτηση, οι οποίες αποτελούν παράγοντες κρίσιμης σημασίας για τη διαμόρφωση των στάσεων και απόψεων των ατόμων γύρω από διάφορα ζητήματα του κοινωνικοοικονομικού γίνεσθαι, συμπεριλαμβανομένων αυτών που αφορούν την ενεργειακή πολιτική (Jost et al, 2009; McCright & Dunlap, 2011; Bergquist et al, 2020). Εκτός αυτών, έχει ομοίως διαπιστωθεί ότι οι στάσεις των ατόμων απέναντι σε θέματα ενεργειακής πολιτικής επηρεάζονται και από μια σειρά άλλων κοινωνικοδημογραφικών χαρακτηριστικών, όπως είναι η ηλικία, το φύλο, το εκπαιδευτικό επίπεδο, η εθνικότητα και το εισόδημα (Pearson et al, 2018; Bergquist et al, 2020; Ballew et al, 2020). Ωστόσο, οι εμπειρικές διαπιστώσεις στο εν λόγω πεδίο παραμένουν μέχρι και σήμερα ασαφείς, ιδιαίτερα όσον αφορά την περίπτωση της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης, δεδομένων και των περιορισμένων ερευνητικών δεδομένων.

Υπό αυτό το πρίσμα, σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η διερεύνηση των στάσεων των Ελλήνων πολιτών απέναντι στην ενεργειακή πολιτική της ΕΕ, καθώς και των επιμέρους παραγόντων που τις επηρεάζουν, δίνοντας έμφαση στην πολιτική ιδεολογία και σε άλλα κοινωνικοδημογραφικά χαρακτηριστικά. Για την πραγμάτωση αυτού του ερευνητικού σκοπού αξιοποιήθηκαν δευτερογενή δεδομένα του Ευρωβαρόμετρου (2019), όπου υπάρχει διαθέσιμη πληροφόρηση για τις στάσεις και αντιλήψεις των Ελλήνων απέναντι σε ενεργειακά ζητήματα καθώς και οι εκτιμήσεις τους για την ευρωπαϊκή ενεργειακή πολιτική. Σημειώνεται ότι το Ευρωβαρόμετρο αποτελεί το κύριο δημοσκοπικό εργαλείο των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων αναφορικά με διάφορες πτυχές της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης. Τα εν λόγω δεδομένα ακολούθως επεξεργάστηκαν στατιστικά μέσω κατάλληλων εργαλείων περιγραφικής και επαγωγικής στατιστικής στο στατιστικό πακέτο SPSS 20.0, με απώτερο στόχο τη χαρτογράφηση της ελληνικής κοινής γνώμης σχετικά με την ενεργειακή πολιτική της ΕΕ.

Η δομή της παρούσας εργασίας έχει ως εξής: στο πρώτο κεφάλαιο εξετάζεται η ενεργειακή πολιτική της ΕΕ, λαμβάνοντας υπόψη το γενικό πλαίσιο πολιτικής βάσει της ιστορικής του εξέλιξης, τους στόχους και το αντίστοιχο θεσμικό πλαίσιο, καθώς και τα επιμέρους ζητήματα που αυτό καλύπτει. Στο δεύτερο κεφάλαιο επιχειρείται μια ενδελεχής βιβλιογραφική επισκόπηση αναφορικά με τις στάσεις των πολιτών απέναντι σε διάφορα ζητήματα ενεργειακής πολιτικής, εστιάζοντας στη σύνδεση αυτής με την

κοινή γνώμη, σε επιμέρους ενεργειακά θέματα όπως οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, στην επιρροή της πολιτικής ιδεολογίας, καθώς και στην επίδραση άλλων κοινωνικοδημογραφικών μεταβλητών. Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η μεθοδολογία της έρευνας και συγκεκριμένα καταγράφονται ο σκοπός και τα ερευνητικά ερωτήματα, ο ερευνητικός σχεδιασμός, το ερευνητικό εργαλείο και οι μέθοδοι στατιστικής ανάλυσης των δεδομένων. Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα ερευνητικά αποτελέσματα και, τέλος, το πέμπτο κεφάλαιο αφιερώνεται στη συζήτηση των ευρημάτων, τα συμπεράσματα, τους ερευνητικούς περιορισμούς και τις προτάσεις για μελλοντική έρευνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΕ

1.1 ΓΕΝΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Η ενέργεια αποτελεί παραδοσιακά ένα από τα κυρίαρχα θέματα της διεθνούς πολιτικής ατζέντας, δεδομένης της αυξανόμενης ενεργειακής ζήτησης σε παγκόσμιο επίπεδο, των προκλήσεων που απορρέουν από την κλιματική αλλαγή, τα περιφερειακά ενεργειακά ελλείμματα αλλά και την έντονη εξάρτηση πολλών ανεπτυγμένων χωρών από εισαγόμενους ενεργειακούς πόρους (Dubash & Florini, 2011). Τα παραπάνω αποτελούν μόνο μερικούς από τους παράγοντες για τους οποίους η ενέργεια αποτελεί ζήτημα στρατηγικής σημασίας και τοποθετείται στο επίκεντρο της διεθνούς συντονισμένης δράσης με σκοπό την επίτευξη κοινών κανονισμών και ρυθμίσεων για την αντίστοιχη διαχείριση των ενεργειακών πόρων (Umbach, 2010). Ίσως η πιο χαρακτηριστική περίπτωση συντονισμένης δράσης σε αυτόν τον τομέα είναι αυτή της ΕΕ, η οποία έχει καταβάλλει τις τελευταίες δεκαετίες συστηματικές προσπάθειες για την ανάπτυξη μιας κοινής ευρωπαϊκής ενεργειακής πολιτικής. Η σημασία της διασφάλισης επαρκών πόρων ενέργειας, πράγματι, αποτέλεσε κινητήρια δύναμη της διαδικασίας ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, και με την πάροδο του χρόνου, το ζήτημα αυτό ριζώθηκε βαθιά στις πολιτικές διαμόρφωσης του ευρωπαϊκού οικοδομήματος (Matlary, 1997).

Περίπου 70 χρόνια πριν, τα έξι ιδρυτικά μέλη της ΕΕ καθιέρωσαν μια ευρύτερη οικονομική πολιτική με βάση την ενέργεια, αποφασίζοντας το 1951 να υπογράψουν τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ), ενώ προκειμένου να ενισχύσουν την συνεργασία τους σε αυτόν το τομέα, έξι χρόνια μετά ίδρυσαν την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας (EURATOM). Τις επόμενες δεκαετίες, η ΕΕ έχει αναλάβει πολλές πρωτοβουλίες για την αύξηση της ενεργειακής ασφάλειας για όλα τα μέλη της, οι οποίες έχουν λάβει τη μορφή επίσημων πολιτικών, «πράσινων» εγγράφων και άλλων σχετικών ενεργειακών διατάξεων, με αποκορύφωμα τη Συνθήκη της Λισαβόνας (Birchfield & Duffield, 2011). Παραδόξως, όμως, για πολλά χρόνια, η ενεργειακή πολιτική σε επίπεδο ΕΕ απέτυχε εν μέρει να εξελιχθεί σε ένα συνεκτικό πλαίσιο πολιτικής που θα μπορούσε να εγγυηθεί την ενεργειακή ασφάλεια για όλα τα κράτη-μέλη. Σύμφωνα με τον Helm (2004), αυτό μπορεί εν μέρει να ερμηνευθεί από την απουσία σοβαρών απειλών ενεργειακού εφοδιασμού μετά τα γεγονότα του 1973-

1974 (πετρελαϊκό εμπάργκο), με την Ευρώπη να επικεντρώνεται κυρίως σε πρωτοβουλίες για την απελευθέρωση της αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας και φυσικού αερίου, οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας σειράς εθνικών αγορών με διμερείς συνδέσεις.

Το τοπίο άλλαξε για την Ευρωπαϊκή Κοινότητα, η οποία είχε ως στόχο τη δημιουργία ενός θεσμικού πλαισίου για μια ενοποιημένη κοινή αγορά στους τομείς της ηλεκτρικής ενέργειας και του φυσικού αερίου, και κυρίως με την Πράσινη Βίβλο του 2006, η οποία στόχευε όχι μόνο στην ολοκλήρωση της ενεργειακής αγοράς, αλλά και στην ενίσχυση της ενεργειακής αλληλεγγύης μεταξύ των κρατών-μελών με σκοπό τη διαμόρφωση ενός περισσότερο βιώσιμου, αποδοτικού και ποικίλου «ενεργειακού μείγματος» στο πλαίσιο της διαχείρισης της κλιματικής αλλαγής και της επίτευξης ενεργειακής ασφάλειας (Maltby, 2013). Από το 2007 και μετά, η ΕΕ ανέλαβε έναν περισσότερο αποφασιστικό ρόλο σχετικά με τη ρύθμιση των διάφορων ζητημάτων ενέργειας, καταρτίζοντας μια κοινή ενεργειακή πολιτική με στόχο τη ρύθμιση των δραστηριοτήτων παραγωγής και διανομής αερίου. Το «Πακέτο Ενέργειας και Κλίματος» περιελάμβανε τον τύπο ενεργειακής πολιτικής «20-20-20», με σκοπό τη μείωση των εκπομπών αερίων που συνέβαλαν στο φαινόμενο του θερμοκηπίου, την αύξηση της χρήσης των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και την ενίσχυση της ενεργειακής απόδοσης (Umbach, 2010).

Με την επικύρωση της Συνθήκης της Λισαβόνας, η Ευρώπη απέκτησε πλέον μια αίσθηση συμβολικής ενότητας στην προσπάθειά της να αντιστρέψει την ασύμμετρη εισβολή της αλληλεξάρτησης με τη Ρωσία (Schubert et al, 2016). Αυτή ήταν η πρώτη Συνθήκη που περιελάμβανε σαφείς διατάξεις για τα ενεργειακά ζητήματα, με το άρθρο 194 να ορίζει ότι «η πολιτική της Ένωσης στον τομέα της ενέργειας στοχεύει, με πνεύμα αλληλεγγύης μεταξύ των κρατών-μελών, να (i) διασφαλίσει τη λειτουργία της αγοράς ενέργειας, (ii) εγγυηθεί την ασφάλεια ενεργειακών προμηθειών, (iii) προωθήσει την ενεργειακή αποδοτικότητα και την ανάπτυξη νέων και ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, και τέλος (iv) προωθήσει τη διασύνδεση των ενεργειακών δικτύων». Στη συνέχεια, το 2014 η ΕΕ εισήγαγε την Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Ενεργειακή Ασφάλεια, ακολουθώντας τα γεγονότα της ουκρανικής κρίσης και καλώντας τα κράτη-μέλη να συνεργαστούν αποδοτικότερα και με περισσότερη αλληλεγγύη στον τομέα της ενέργειας. Στόχοι της εν λόγω στρατηγικής ήταν, μεταξύ άλλων, η ενίσχυση των μηχανισμών συντονισμού για την εκτίμηση των ενεργειακών κινδύνων, η αύξηση της πα-

ραγωγής ενέργειας στην ΕΕ, η οικοδόμηση μιας περισσότερο λειτουργικής και ενοποιημένης εσωτερικής αγοράς, η διαφοροποίηση των εξωτερικών προμηθειών ενέργειας και η ανάπτυξη νέων ενεργειακών τεχνολογιών (European Energy Security Strategy, 2014).

Ίσως η σημαντικότερη πρωτοβουλία για τη διαμόρφωση μιας κοινής ευρωπαϊκής ενεργειακής πολιτικής μέχρι και σήμερα είναι η στρατηγική για την «Ενεργειακή Ένωση», η οποία δημοσιεύτηκε στις 25 Φεβρουαρίου του 2015, οικοδομώντας ένα συνεκτικό πλαίσιο για τη δημιουργία μιας ένωσης στο πεδίο της ενέργειας, η οποία θα εξασφαλίζει τον ασφαλή, βιώσιμο, ανταγωνιστικό και οικονομικά προσιτό ενεργειακό εφοδιασμό όλων των νοικοκυριών και επιχειρήσεων στην ΕΕ (Buchan & Keay, 2016). Αυτή η ολοκληρωμένη πολιτική για το κλίμα και την ενέργεια αναθεωρήθηκε εν νέου το Δεκέμβριο του 2018, θέτοντας αντίστοιχους στόχους για την κοινή ενεργειακή αγορά της ΕΕ μέχρι και το 2030, με επίκεντρο την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής. Συγκεκριμένα, ένας από τους κυρίαρχους στόχους της ευρωπαϊκής ενεργειακής πολιτικής ατζέντας για το 2030 είναι η εφαρμογή των δεσμεύσεων της ΕΕ αναφορικά με τη μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου στο πλαίσιο της συμφωνίας του Παρισιού, βάσει των Εθνικά Καθορισμένων Συνεισφορών (Nationally Determined Contributions – NDCs) (Kulovesi & Oberthür, 2020).

Συμπερασματικά, λοιπόν, όταν μιλάμε για την ενεργειακή πολιτική της ΕΕ, αναφερόμαστε στο σύνολο των ρυθμιστικών προσπαθειών, θεσμικών πρωτοβουλιών και κανονιστικών παρεμβάσεων που υλοποιούνται από την ΕΕ και τα κράτη-μέλη της, προς την κατεύθυνση της επίτευξης μιας συντονισμένης δράσης στον ενεργειακό τομέα (Schubert et al, 2016). Από την επισκόπηση του πλαισίου πολιτικής που επιχειρήθηκε σε αυτήν την ενότητα, κατέστη σαφές ότι η ιστορική εξέλιξη της ενεργειακής πολιτικής της ΕΕ καθοδηγήθηκε από μια ευρεία ποικιλία παραγόντων και γεγονότων, δίνοντας στα αρχικά στάδια μεγαλύτερη έμφαση στην εγγύηση της ενεργειακής ασφάλειας και τροφοδοσίας (Natorski & Surrallés, 2008), και κατά τα τελευταία χρόνια σε ζητήματα βελτίωσης της ενεργειακής απόδοσης και περιβαλλοντικής βιωσιμότητας (Tagliapietra et al, 2019). Σε κάθε περίπτωση, αποτελεί κοινό τόπο ότι η ενέργεια συνιστά έναν τομέα νευραλγικής σημασίας για το σχέδιο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, μέσω της επίτευξης ενεργειακής ασφάλειας σε χαμηλό κόστος που προάγει την ανταγωνιστικότητα, καθώς και μέσω της οικοδόμησης μιας κοινής εσωτερικής αγοράς υπό το πρίσμα της καταπολέμησης της κλιματικής αλλαγής.

1.2 ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Όπως προαναφέρθηκε, η νομική βάση της κοινής ενεργειακής πολιτικής της ΕΕ είναι το άρθρο 194 της Συνθήκης της Λισαβόνας (Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης), με το οποίο προβλέπεται η ειδική νομική βάση για το συντονισμό των κρατών-μελών σε αυτόν τον τομέα, καθώς και για τον καθορισμό των αντίστοιχων αρμοδιοτήτων της ΕΕ. Αξίζει να σημειωθεί ότι βάσει του άρθρου 194, ορισμένοι τομείς της ευρωπαϊκής ενεργειακής πολιτικής προσδιορίζονται ως «συντρέχουσες αρμοδιότητας», δηλαδή επαφίονται της κοινής πολιτικής της ΕΕ, αλλά τα κράτη-μέλη διατηρούν το δικαίωμά τους όσον αφορά τον καθορισμό των όρων εκμετάλλευσης των ενεργειακών τους πόρων, την επιλογή μεταξύ αυτών και τη γενικότερη διάρθρωση του ενεργειακού τους εφοδιασμού. Άλλες ειδικές διατάξεις της Συνθήκης που σχετίζονται με την ενεργειακή πολιτική της ΕΕ περιλαμβάνουν το άρθρο 122 περί ασφάλειας εφοδιασμού, τα άρθρα 170-172 περί ενεργειακών δικτύων, το άρθρο 114 για τη ρύθμιση της εσωτερικής αγοράς ενέργειας και τα άρθρα 216-218 για την εξωτερική ενεργειακή πολιτική, βάσει της οποίας καθορίζεται η πολιτική της Ένωσης στον τομέα της ενέργειας αναφορικά με τις σχέσεις με άλλες χώρες.

Ακολούθως, το τρέχον θεσμικό πλαίσιο περί ενεργειακής πολιτικής της ΕΕ βασίζεται στη στρατηγική για την «Ενεργειακή Ένωση» που εγκρίθηκε από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στις 24 Οκτωβρίου του 2014, βάσει της οποίας οι πέντε στόχοι της είναι: (1) η διαφοροποίηση των πηγών ενέργειας της ΕΕ, με στόχο την εξασφάλιση της ενεργειακής ασφάλειας στο πλαίσιο της αλληλεγγύης και συνεργασίας μεταξύ των κρατών-μελών, (2) η διασφάλιση της λειτουργίας μιας πλήρως ολοκληρωμένης εσωτερικής ενεργειακής αγοράς, με σκοπό την ελεύθερη ροή ενέργειας εντός της ΕΕ μέσω κατάλληλων υποδομών χωρίς τεχνικά ή ρυθμιστικά εμπόδια, (3) η ενίσχυση της ενεργειακής απόδοσης με παράλληλο περιορισμό της εξάρτησης από τις χώρες εισαγωγής ενέργειας, μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου και προώθηση της απασχόλησης και ανάπτυξης, (4) η απαλλαγή της ευρωπαϊκής οικονομίας από ανθρακούχες εκπομπές και η μετάβαση σε μια οικονομία χαμηλών εκπομπών άνθρακα βάσει με τις υποχρεώσεις που πηγάζουν για την ΕΕ από τη συμφωνία του Παρισιού, και (5) η προώθηση της έρευνας σχετικά με τεχνολογίες χαμηλών εκπομπών άνθρακα και καθαρές μορφές ενέργειας, η ιεράρχηση της έρευνας και καινοτομίας για την προώθηση αυτής της ενεργειακής μετάβασης, καθώς και η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας.

Με την αναθεώρηση της στρατηγικής της «Ενεργειακής Ένωσης», οι στόχοι της τρέχουσας ενεργειακής πολιτικής για το 2030 καθορίζονται ως εξής: (α) η μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου κατά τουλάχιστον 40% συγκριτικά με το 1990, (β) η αύξηση του ποσοστού συμμετοχής των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας στο σύνολο της ενεργειακής κατανάλωσης σε 32%, (γ) η βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης κατά 32,5%, και (δ) η σύνδεση του τουλάχιστον 15% των συστημάτων ηλεκτρικής ενέργειας της ΕΕ. Για την επίτευξη των προαναφερθέντων στόχων, το 2016 εγκρίθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή μια δέσμη μέτρων για «Καθαρή ενέργεια για όλους του Ευρωπαίους», η οποία αποτελείται από οχτώ νομοθετικές προτάσεις για τη διακυβέρνηση της «Ενεργειακής Ένωσης», το σχεδιασμό της αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας, την ενεργειακή απόδοση, την ενέργεια από ανανεώσιμες πηγές και τη λειτουργία του Οργανισμού της ΕΕ για τη Συνεργασία των Ρυθμιστικών Αρχών Ενέργειας (ACER). Οι εν λόγω προτάσεις διέπονται από αντίστοιχες Οδηγίες και Κανονισμούς (π.χ. Οδηγία 2018/844 περί ενεργειακής απόδοσης κτιρίων), οι οποίες ακολούθως ενσωματώνονται στο εθνικό δίκαιο των κρατών-μελών της ΕΕ. Ειδικότερα αναφέρεται ότι σύμφωνα με τον Κανονισμό για τον ACER, τα κράτη-μέλη πρέπει να καταρτίζουν και να υποβάλλουν εκθέσεις αναφορικά με τη συμβολή τους στην «Ενεργειακή Ένωση» σε βάθος 10ετίας.

Ουσιαστικά, η δέσμη των παραπάνω νομοθετικών προτάσεων του σχεδίου «Καθαρή ενέργεια για όλους τους Ευρωπαίους» αποτελεί τη μετουσίωση της ενεργειακής πολιτικής της ΕΕ στο ισχύον θεσμικό και ρυθμιστικό πλαίσιο. Οι σχετικές διαπραγματεύσεις ξεκίνησαν το 2017 και ολοκληρώθηκαν το 2019, ολοκληρώνοντας έτσι την προσδοκώμενη «Ενεργειακή Ένωση». Σύμφωνα με το Συμβούλιο της ΕΕ (2021), η ένωση αυτή αποτελεί το απαύγασμα των προσπαθειών της ΕΕ για την οικοδόμηση μιας πραγματικά ολοκληρωμένης ενεργειακής πολιτικής στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής ενοποίησης, καθώς και τη βέλτιστη ανταπόκρισή της στα σημαντικότερα ζητήματα που αφορούν τον ενεργειακό τομέα. Πιο συγκεκριμένα, το ισχύον θεσμικό πλαίσιο συνθέτει ένα πεδίο ουσιαστικής ενεργειακής μετάβασης υπό το πρίσμα της τρέχουσας κλιματικής αλλαγής, χωρίς να παραγνωρίζει τη σημασία της ανάγκης μείωσης της ενεργειακής εξάρτησης της ΕΕ από τρίτες χώρες, η οποία αποτελεί και διαχρονικό στόχο της ευρωπαϊκής ενεργειακής πολιτικής (Szulecki et al, 2016). Επίσης, μέσω της ενοποίησης των ενεργειακών αγορών και συστημάτων, του εκσυγχρονισμού των αντίστοιχων υποδομών, του συντονισμού των τιμών ενέργειας μεταξύ των κρατών-μελών και την ανα-

βάθμιση της ενεργειακής ασφάλειας, απώτερος στόχος του θεσμικού ενεργειακού θεσμικού πλαισίου της ΕΕ είναι η υποστήριξη της οικονομίας, της ανταγωνιστικότητας και της καινοτομίας (Ringel & Knodt, 2018).

1.3 ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Η ενεργειακή πολιτική της ΕΕ αποτελεί ένα συνεκτικό πλαίσιο ρυθμίσεων, στρατηγικών και κανόνων που ρυθμίζουν διάφορα επιμέρους ζητήματα της αγοράς ενέργειας, όπως είναι η ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς. Σχετικές νομοθετικές πρωτοβουλίες σε επίπεδο ΕΕ εισήχθησαν για πρώτη φορά στη «Δέσμη Μέτρων για την Ενέργεια» της περιόδου 2009-2014, την οποία ακολούθησε η στρατηγική «Καθαρή ενέργεια για όλους τους Ευρωπαίους», εστιάζοντας στο διαχωρισμό των δικτύων ηλεκτρικής ενέργειας και φυσικού αερίου («αποδεσμοποίηση»), στην προστασία των καταναλωτών, στην ανεξαρτησία των εθνικών ενεργειακών αρχών, στη διακρατική συνεργασία, στη διαφάνεια της χονδρικής αγοράς ενέργειας, καθώς και στην προώθηση της δικαιοσύνης των τιμών στη λιανική αγορά, με επίκεντρο την ηλεκτρική ενέργεια. Όπως αναφέρει ο Roiană (2017), η ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς ενέργειας στην ΕΕ, όπως αυτή έχει επιχειρηθεί μέσω των διαδοχικών θεσμικών ενωσιακών πρωτοβουλιών, είναι ζωτικής σημασίας για την κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη της ΕΕ, καθώς μέσω της διασφάλισης δίκαιων και προσιτών τιμών ενέργειας προάγει την ανταγωνιστικότητα και παραγωγικότητα της ευρωπαϊκής οικονομίας. Επιπλέον, μια εσωτερική αγορά που λειτουργεί εύρυθμα προάγει τις επενδύσεις στην πράσινη ενέργεια, χωρίς να διακυβεύεται ο απαραίτητος ενεργειακός εφοδιασμός (Markandya et al, 2016).

Ένα ακόμη σημαντικό ζήτημα που τοποθετείται στο επίκεντρο της σύγχρονης ευρωπαϊκής ενεργειακής πολιτικής είναι η ενεργειακή απόδοση, δεδομένης της αδιαμφισβήτητης ανάγκης μείωσης της υπερκατανάλωσης ενέργειας και ενεργειακής σπατάλης (Vavrek & Chovanová, 2020). Η Οδηγία 2012/27/ΕΕ αποτελεί το θεμέλιο του σχετικού θεσμικού πλαισίου, προσδιορίζοντας μια δέσμη μέτρων για την επίτευξη στόχων που αφορούν την εξοικονόμηση ενέργειας και άλλα συναφή ζητήματα (π.χ. πιστοποιητικά ενεργειακής απόδοσης κτιρίων, ελάχιστα πρότυπα ενεργειακής απόδοσης προϊόντων, σήματα ενεργειακής απόδοσης), ρυθμίζοντας παράλληλα τα αντίστοιχα δικαιώματα των καταναλωτών. Όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα, η αναθεωρημένη στρατηγική για την «Ενεργειακή Ένωση» του 2018 προσδιορίζει ως στόχο την αύξηση της ενεργειακής απόδοσης σε τουλάχιστον 32,5% για το 2030, στοχεύοντας τόσο στην

ενεργειακή «ανεξαρτησία» της Ένωσης όσο και στη μείωση του ενεργειακού περιβαλλοντικού αποτυπώματος μέσω της μείωσης της ενεργειακής κατανάλωσης. Στο πλαίσιο αυτό, μια σειρά άλλων πρωτοβουλιών έχουν λάβει χώρα, με χαρακτηριστικά παραδείγματα την Οδηγία 2018/844 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την ενεργειακή απόδοση των κτιρίων και την Οδηγία 2017/1369 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την ενεργειακή σήμανση.

Επιπρόσθετα, εξίσου σημαντικό ζήτημα της ευρωπαϊκής ενεργειακής πολιτικής ατζέντας είναι και η προώθηση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας (π.χ. ηλιακή, αιολική, ωκεάνια, υδροηλεκτρική, βιομάζα), οι οποίες ως εναλλακτικοί των ορυκτών καυσίμων ενεργειακοί πόροι συμβάλλουν στην καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής μέσω της μείωσης των ανθρακούχων εκπομπών, στη διαφοροποίηση του πλαισίου ενεργειακού εφοδιασμού, καθώς και στον περιορισμό της ενεργειακής εξάρτησης από ξένες αγορές (Scarlat et al, 2015). Η προώθηση, λοιπόν, των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας έχει κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών τοποθετηθεί στο επίκεντρο της ενεργειακής πολιτικής της ΕΕ, όπως διαπιστώνεται και στην αναθεωρημένη στρατηγική της «Ενεργειακής Ένωσης», σύμφωνα με την οποία προσδιορίζεται ως στόχος μέχρι το 2030 το 32% της συμμετοχής αυτών των πηγών στο σύνολο της ενεργειακής κατανάλωσης (με διακυμάνσεις μεταξύ των κρατών-μελών). Όπως αναφέρουν οι Kporf et al (2015), στόχος της ενεργειακής πολιτικής της ΕΕ είναι η τελευταία να καταστεί παγκόσμιος ηγέτης στην αγορά των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, προωθώντας σχετικές επενδύσεις και υποστηρικτικά χρηματοδοτικά εργαλεία και υποβοηθώντας, παράλληλα, τις προσπάθειές της για την ικανοποίηση των δεσμεύσεών της βάσει των κατευθυντήριων γραμμών της Συμφωνίας του Παρισιού. Αξίζει, επίσης, να αναφερθεί ότι οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας αποτελούν κυρίαρχο στοιχείο της ενεργειακής πολιτικής της ΕΕ για το ερχόμενο διάστημα, ειδικότερα όσον αφορά την προώθηση σχετικών επενδύσεων, δεδομένου ότι αυτές διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο στη μακροπρόθεσμη ευρωπαϊκή ενεργειακή στρατηγική, όπως αυτή αποτυπώνεται στον «Ενεργειακό χάρτη πορείας για το 2050».

Τέλος, στο επίκεντρο της σύγχρονης ενεργειακής πολιτικής της ΕΕ τοποθετείται και το ζήτημα της διασφάλισης και βελτίωσης του επιπέδου ασφάλειας του ενεργειακού εφοδιασμού, εστιάζοντας στην ηλεκτρική ενέργεια και στην ροή πετρελαίου και φυσικού αερίου εντός της Ένωσης (Pérez et al, 2019). Όσον αφορά την ηλεκτρική ενέργεια, η

στρατηγική «Καθαρή ενέργεια για όλους τους Ευρωπαίους» θέτει ένα πλαίσιο ετοιμότητας των κρατών-μελών σε περίπτωση εμφάνισης κινδύνων ή κρίσεων στην εν λόγω αγορά, ώστε να διασφαλίζεται η διοχέτευση ενέργειας όπου υπάρχει μεγαλύτερη ανάγκη. Αντίστοιχες ρυθμίσεις έχουν σχεδιαστεί και εφαρμόζονται και στις αγορές πετρελαίου και φυσικού αερίου, καθώς η ΕΕ έχει θεσπίσει σχετικές διασφαλίσεις και έχει εγκαθιδρύσει μηχανισμούς πρόληψης και προώθησης της αλληλεγγύης μεταξύ των κρατών-μελών σε ανάλογα ζητήματα ενεργειακής πολιτικής. Συμπερασματικά, η διασφάλιση του ενεργειακού εφοδιασμού, η μείωση των ανθρακούχων εκπομπών, η προώθηση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και η προαγωγή της ολοκλήρωσης της εσωτερικής αγοράς συνιστούν βασικά στοιχεία της σύγχρονης ενεργειακής πολιτικής της ΕΕ, χωρίς βέβαια να παραβλέπονται και άλλα ζητήματα, όπως αυτά των ενεργειακών υποδομών και των εξωτερικών σχέσεων στον τομέα της ενέργειας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΣΤΑΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΩΝ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΕ ΖΗΤΗΜΑΤΑ Ε- ΝΕΡΓΕΙΑΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

2.1 ΚΟΙΝΗ ΓΝΩΜΗ ΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Δεδομένης της αδιαμφισβήτητης σημασίας της ενεργειακής πολιτικής σε παγκόσμιο επίπεδο, η διεθνής ερευνητική βιβλιογραφία των τελευταίων ετών έχει επιχειρήσει να εξετάσει τους παράγοντες που την επηρεάζουν, με χαρακτηριστικά παραδείγματα την ικανότητα διακυβέρνησης (Cao & Ward, 2015), το επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης (Sebri & Ben-Salha, 2014), τα ειδικά ενεργειακά συμφέροντα (Ince et al, 2016), το βαθμό διάχυσης της ενεργειακής τεχνολογίας και καινοτομίας (Popp et al, 2011) και άλλες μακροοικονομικές μεταβλητές, όπως το (κατά κεφαλήν) ΑΕΠ (Apergis & Payne, 2010). Εκτός των προαναφερθέντων παραγόντων, ιδιαίτερο ερευνητικό ενδιαφέρον έχει προσελκύσει το ζήτημα της κοινής γνώμης, δηλαδή το κατά πόσον οι απόψεις, αντιλήψεις και στάσεις των πολιτών απέναντι σε ζητήματα ενέργειας και προστασίας του περιβάλλοντος επηρεάζουν την ανάληψη αντίστοιχων πρωτοβουλιών, οι οποίες ακολουθώντας μεταφράζονται σε πραγματικές ενεργειακές πολιτικές (Stadelmann-Steffen & Eder, 2020). Βέβαια, θα πρέπει να σημειωθεί η σχετική έρευνα έχει εν πολλοίς επικεντρωθεί στις ΗΠΑ, και επομένως είναι σχετικά αμφισβητήσιμο αν τα διαθέσιμα εμπειρικά ευρήματα θα μπορούσαν να αποδώσουν την πραγματικότητα σε ένα άλλο πλαίσιο όπως το ευρωπαϊκό, δεδομένων των σημαντικών κοινωνικοπολιτισμικών και οικονομικών διαφοροποιήσεων που υφίστανται.

Μάλιστα, όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι Anderson et al (2017), το ευρωπαϊκό περιβάλλον είναι πλήρως διακριτό από αυτό των ΗΠΑ όσον αφορά τη σχέση κοινής γνώμης και ενεργειακής πολιτικής για δύο βασικούς λόγους, πρώτον, την υπερεθνική δομή διακυβέρνησης που διέπει την ΕΕ, και δεύτερον, την έλλειψη υπερβολικού σκεπτικισμού απέναντι στην κλιματική αλλαγή, όπως σαφώς ισχύει στις ΗΠΑ, όπου οι φιλοπεριβαλλοντικές πολιτικές δεν είναι τόσο διαδεδομένες και συνήθως αποτιμώνται με βάση τις ανάγκες της ελεύθερης αγοράς. Σε κάθε περίπτωση, αποτελεί σήμερα κοινό τόπο ότι σε μια δημοκρατική κοινωνία, η ανάπτυξη και εφαρμογή πολιτικών σε διάφορα πεδία, συμπεριλαμβανομένου του ενεργειακού, καθοδηγούνται σαφώς από την κοινή γνώμη και τη «δημόσια ζήτηση» για την ανάληψη σχετικής δράσης (Anderson,

2011). Όπως υπογραμμίζει ο Weaver (2008), όταν το «δημόσιο αίσθημα» μετατοπίζεται προς συγκεκριμένες ενεργειακές πολιτικές, όπως χαρακτηριστικά είναι αυτές που λειτουργούν υπέρ της προστασίας του περιβάλλοντος και της ενεργειακής μετάβασης, τότε οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής αντιλαμβάνονται αυτήν την μετατόπιση και, ακολούθως, νομοθετούν ανάλογα, ενσωματώνοντας έτσι τις τάσεις της κοινής γνώσης στην ενεργειακή πολιτική. Πράγματι, έχει διαπιστωθεί ότι οι αντιλήψεις και στάσεις του κοινού για την κλιματική αλλαγή επηρεάζουν καθοριστικά τη συμπεριφορά ψήφου των εκπροσώπων του στους διάφορους δημοκρατικούς θεσμούς όσον αφορά την ψηφισιμότητα αντίστοιχων πολιτικών. Χαρακτηριστικό στην περίπτωση αυτή είναι το παράδειγμα των ΗΠΑ, όπου οι γερουσιαστές και βουλευτές τείνουν να ψηφίζουν υπέρ φιλοπεριβαλλοντικών ενεργειακών πολιτικών όταν οι ψηφοφόροι τους εκφράζουν εντονότερες ανησυχίες για την κλιματική αλλαγή (Vandeweerd et al, 2016).

Βέβαια, η διασύνδεση κοινής γνώμης και διαμόρφωσης ενεργειακής πολιτικής δεν είναι εμφανής μόνο στην περίπτωση των ΗΠΑ, καθώς σε παγκόσμιο επίπεδο, σε χώρες όπου παρατηρούνται θετικότερες τάσεις στην κοινή γνώμη όσον αφορά την ενεργειακή μετάβαση, εφαρμόζονται και σε μεγαλύτερο βαθμό αντίστοιχες ενεργειακές πολιτικές, ειδικότερα όταν οι πολίτες είναι πρόθυμοι να κάνουν σχετικές οικονομικές θυσίες (π.χ. να πληρώσουν υψηλότερες τιμές για ενέργεια) (Weaver, 2008). Αντίθετα, η έλλειψη κοινωνικής αποδοχής, όπως αυτή εκφράζεται από την κοινή γνώμη, έχει αναγνωριστεί ως ένα από τα σημαντικότερα εμπόδια πολιτικών ενεργειακής μετάβασης (Dermont et al, 2017), και μπορεί ομοίως να θεωρηθεί ως βασική ερμηνεία της περιορισμένης απόκρισης διάφορων χωρών σε πολιτικές για το κλίμα (Peters et al, 2017). Παρόμοιες διαπιστώσεις έχουν γίνει και σε έρευνα των Wiseman et al (2013), σύμφωνα με τα ευρήματα της οποίας η έλλειψη δημόσιας στήριξης αποτελεί κυρίαρχο εμπόδιο για την ανάπτυξη και εφαρμογή πολιτικών που κατευθύνονται σε μια οικονομία χαμηλών εκπομπών άνθρακα. Είναι, λοιπόν, σαφές ότι στις δημοκρατικές κοινωνίες, η κοινή γνώμη επηρεάζει άμεσα τη διαμόρφωση της ενεργειακής πολιτικής, καθώς οι πολίτες διαθέτουν διάφορα μέσα επηρεασμού της, όπως είναι η ψήφος στις εκλογές, τα ΜΜΕ, οι διαδηλώσεις και η συμμετοχή σε ομάδες συμφερόντων (Anderson et al, 2017).

Από την άλλη πλευρά, αξίζει να σημειωθεί ότι η σχέση κοινής γνώμης και ενεργειακής πολιτικής δεν είναι μονόδρομη, υπό την έννοια ότι η δεύτερη επηρεάζεται από τις δημόσιες αντιλήψεις για τα διάφορα ενεργειακά ζητήματα. Αντίθετα, έχει παρατηρηθεί ότι και οι ίδιες οι εφαρμοζόμενες ενεργειακές πολιτικές επηρεάζουν τις αντίστοιχες

στάσεις του κοινού, όπως αυτές εκφράζονται δημόσια. Η ιδέα, λοιπόν, ότι οι πολιτικές που εφαρμόζονται επί του παρόντος ασκούν σημαντική επιρροή και στις μελλοντικές πολιτικές, καθώς επηρεάζουν την κοινή γνώμη, αποτελεί τον πυρήνα της προσέγγισης της «πολιτικής ανατροφοδότησης», η οποία υποστηρίζεται στο άρθρο των Stadelmann-Steffen & Eder (2020). Βάσει αυτής της προσέγγισης, η εφαρμογή μιας ενεργειακής πολιτικής, όπως για παράδειγμα αυτής που προωθεί τη χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, παράγει ορισμένα αποτελέσματα, τα οποία ακολούθως αξιολογούνται από το κοινό και επηρεάζουν τις στάσεις του, οι οποίες με τη σειρά τους ασκούν σημαντικό αντίκτυπο σε σχετικές μελλοντικές πολιτικές. Μάλιστα, σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι κατά τη διάρκεια αυτού του «κύκλου ανατροφοδότησης», ο βαθμός επιρροής μεταξύ κοινής γνώμης και ενεργειακής πολιτικής εξαρτάται από διάφορους παράγοντες, όπως για παράδειγμα οι αντιλήψεις του κοινού για τη σχέση κόστους-οφέλους μιας πολιτικής, καθώς και το επίπεδο εμπιστοσύνης που εκφράζεται από τους πολίτες προς τους διάφορους πολιτικούς, δημοκρατικούς και θεσμικούς φορείς (Stadelmann-Steffen & Eder, 2020).

2.2 ΚΟΙΝΗ ΓΝΩΜΗ ΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

Η διερεύνηση των τάσεων της κοινής γνώμης για διάφορα ενεργειακά ζητήματα έχει αποτελέσει ερευνητικό αντικείμενο διάφορων μελετών, οι οποίες ωστόσο επικεντρώνονται κυρίως στις ΗΠΑ και δευτερευόντως στην Ευρώπη. Σε πρόσφατη έρευνα των Stadelmann-Steffen & Eder (2020) διαπιστώθηκε ότι η συντριπτική πλειονότητα των Ευρωπαίων πολιτών είναι ενήμεροι για την κλιματική αλλαγή, με τα 2/3 εξ αυτών να εκφράζουν αντίστοιχες ανησυχίες και περίπου το ίδιο ποσοστό να αποδέχεται μια ατομική ευθύνη για την αντιμετώπιση και πρόληψη αυτού του προβλήματος, μέσω της μείωσης της ενεργειακής κατανάλωσης και της χρήσης ανανεώσιμων πηγών ενέργειας. Ωστόσο, στην έρευνα εντοπίστηκαν σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των χωρών. Για παράδειγμα, βρέθηκε ότι σχεδόν το 78% των Ελβετών αναλαμβάνουν πράγματι ατομική «ενεργειακή ευθύνη», με το ποσοστό αυτό να πέφτει στο μόλις 27% στην Τσεχία. Σημαντικό εύρημα της μελέτης είναι ότι οι στάσεις των πολιτών απέναντι σε διάφορα ενεργειακά ζητήματα δεν μεταφράζονται απαραίτητα και σε αντίστοιχες ενεργειακές πολιτικές. Για παράδειγμα, σε χώρες όπως η Γερμανία, όπου ο τομέας ενέργειας από ορυκτά καύσιμα αποτελεί βασικό πυλώνα της οικονομικής τους ανάπτυξης, ακόμα και πιο ευαισθητοποιημένοι πολίτες απέναντι σε θέματα προστασίας του περιβάλλοντος παρουσιάζονται σχετικά απρόθυμοι να αποδεχτούν επιπλέον φόρους επί της

χρήσης ορυκτών καυσίμων, γεγονός που καταδεικνύει τη σημασία που διαδραματίζει το αντιληπτό κόστος μιας ενεργειακής πολιτικής για την κοινή γνώμη.

Σε παρόμοια έρευνα των Anderson et al (2017) εξετάστηκε η σχέση μεταξύ κοινής γνώμης γύρω από διάφορα ενεργειακά ζητήματα και αντίστοιχης ενεργειακής πολιτικής στην Ευρώπη και διαπιστώθηκε ότι, πράγματι, μετατοπίσεις στις αντιλήψεις των πολιτών προς την κατεύθυνση της προστασίας του περιβάλλοντος επηρεάζουν σημαντικά την υιοθέτηση και εφαρμογή πολιτικών που στοχεύουν στην προώθηση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, με το εύρημα αυτό να αφορά στη χρονική περίοδο μεταξύ 1974 και 2015. Συγκεκριμένα, στη μελέτη βρέθηκε ότι καθώς η κοινή γνώμη αρχίζει με την πάροδο του χρόνου να θέτει ως προτεραιότητα την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και την προώθηση φιλοπεριβαλλοντικών ενεργειακών πολιτικών, όπως διαπιστώνεται από δεδομένα του Ευρωβαρόμετρου, τόσο οι εθνικές κυβερνήσεις τείνουν να υιοθετούν ανάλογες πολιτικές. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι ενώ το 2010, οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας αντιστοιχούσαν μόλις στο 40% της νέας προστιθέμενης ενέργειας στην ΕΕ, το ποσοστό αυτό το 2016 ανήλθε στο 90%, ενώ την ίδια χρονιά η αιολική ενέργεια κατέστη η δεύτερη σημαντικότερη πηγή ενέργειας μετά το φυσικό αέριο. Ιδιαίτερα σημαντικό εύρημα της μελέτης είναι ότι οι διαφοροποιήσεις μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών όσον αφορά την προώθηση φιλοπεριβαλλοντικών ενεργειακών πολιτικών μπορούν να ερμηνευθούν, μεταξύ άλλων, και στη βάση των αντιλήψεων του κοινού. Συγκεκριμένα, χώρες όπως η Γερμανία, η Σουηδία και το Ηνωμένο Βασίλειο που είναι πρωτοπόρες στον τομέα των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, παρουσιάζουν και υψηλά ποσοστά φιλοπεριβαλλοντικών στάσεων, με το αντίστροφο να συμβαίνει σε χώρες της Ανατολικής Ευρώπης.

Οι απόψεις του κοινού στην Ευρώπη και στη Ρωσία για την κλιματική αλλαγή και την ενέργεια αποτέλεσε ερευνητικό αντικείμενο και της μελέτης των Pohjolainen et al (2018), στην οποία βρέθηκε ότι οι πολίτες δεν ανησυχούν ιδιαίτερα για την ενεργειακή ασφάλεια πέραν ζητημάτων που άπτονται της οικονομικά προσιτής προσφοράς ενέργειας, της υπερβολικής εξάρτησης από ορυκτά καύσιμα και της ευπάθειας του ενεργειακού συστήματος σε διακοπές τροφοδότησης. Επίσης, στην έρευνα διαπιστώθηκε ότι οι προτιμήσεις των Ευρωπαίων πολιτών είναι ξεκάθαρα υπέρ της ηλεκτρικής ενέργειας που παράγεται από ανανεώσιμες πηγές έναντι αυτής που προέρχεται από ορυκτά καύσιμα και φυσικό αέριο, καθώς και ότι η κοινή γνώμη τόσο στην Ευρώπη όσο και

στη Ρωσία είναι ευαισθητοποιημένη για την κλιματική αλλαγή και τις ανθρώπινες δραστηριότητες που την επηρεάζουν, αν και σημαντικές διαφοροποιήσεις εντοπίζονται μεταξύ των χωρών. Από την άλλη πλευρά, οι πολίτες είναι κατά την πλειονότητά τους αρκετά απαισιόδοξοι όσον αφορά τις προσπάθειες των κυβερνήσεων τους για την προώθηση σχετικών πολιτικών. Επιπλέον, στη μελέτη εντοπίστηκαν ιδιαίτερα ευνοϊκές στάσεις απέναντι σε πολιτικές επιδότησης των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, καθώς και σε πολιτικές ρύθμισης της αγοράς για την απαγόρευση καταναλωτικών αγαθών που δεν είναι ενεργειακά αποδοτικά. Τέλος, σημαντικό εύρημα της έρευνας είναι ότι η αύξηση της φορολογίας των ορυκτών καυσίμων παραμένει για την κοινή γνώμη ένα αμφιλεγόμενο μέσο περιβαλλοντικής πολιτικής, καθώς μόνο το 1/3 των ερωτηθέντων είναι υπέρ αυτού του μέτρου, με εξαίρεση τις σκανδιναβικές χώρες και την Ελβετία.

Αντίστοιχο ήταν και το ερευνητικό αντικείμενο μελέτης των Bergquist et al (2020) στις ΗΠΑ, στην οποία βρέθηκε ότι η κοινή γνώμη έχει κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών μετακινηθεί σε περισσότερο φιλοπεριβαλλοντικές θέσεις όσον αφορά την ενεργειακή πολιτική της χώρας, με την πλειονότητα των πολιτών να υποστηρίζει πλέον μια μετάβαση από τα ορυκτά καύσιμα σε εναλλακτικές πηγές ενέργειας, ώστε το ενεργειακό σύστημα όχι μόνο να καταστεί περισσότερο αυτόνομο αλλά και πιο αποδοτικό. Σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας, μεγαλύτερα επίπεδα υποστήριξης από την κοινή γνώμη εντοπίζονται υπέρ πολιτικών επιδότησης και στήριξης της αιολικής και ηλιακής ενέργειας, ακολουθούμενες από πολιτικές που ρυθμίζουν την αυτοκινητοβιομηχανία ως προς την παραγωγή οχημάτων που δεν χρησιμοποιούν ορυκτά καύσιμα. Συνολικά, πάνω από τα 2/3 των Αμερικανών πολιτών πρόσκεινται θετικά μιας πολιτικής που προωθεί τη χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, με αυτά τα επίπεδα ωστόσο στήριξης να μειώνονται όταν οι αντίστοιχες πολιτικές ενέχουν συγκεκριμένο προσωπικό κόστος (π.χ. αύξηση τιμών λόγω επιπλέον φορολόγησης). Επιπλέον, στη μελέτη διαπιστώθηκε ότι η κοινή γνώμη στις ΗΠΑ έχει αλλάξει σημαντικά κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών, στηρίζοντας τη δημιουργία νέων σταθμών παραγωγής ενέργειας που μειώνουν τις εκπομπές αερίων θερμοκηπίου, καθώς ολοένα και περισσότεροι πολίτες παρουσιάζονται ευαισθητοποιημένοι για τις αρνητικές επιδράσεις της κλιματικής αλλαγής.

Τέλος, πρόσφατη μετα-ανάλυση των Carley et al (2020) εξέτασε διάφορα ζητήματα που αφορούν τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης στο πεδίο της ενεργειακής πολιτικής σε διεθνές επίπεδο, καταλήγοντας στο γενικό συμπέρασμα ότι αυτή πλέον είναι αρκετά

υπέρ της ενεργειακής μετάβασης από τα ορυκτά καύσιμα προς ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. Μεταξύ αυτών, η αιολική ενέργεια αποτελεί εκείνον τον ενεργειακό τύπο του οποίου η ανάπτυξη και προώθηση υποστηρίζεται σταθερά από τους πολίτες των περισσότερων χωρών του κόσμου, ακολουθούμενη από την ηλιακή, ενώ αντίθετα καταγράφεται μια σαφής τάση κατά της χρήσης ορυκτών καυσίμων, κυρίως λόγω των αρνητικών τους επιδράσεων στο περιβάλλον και στην εντατικοποίηση του φαινομένου του θερμοκηπίου. Σύμφωνα με την ανάλυση των Carley et al (2020), ένα διευρυμένο φαινόμενο που παρατηρείται διεθνώς στο πεδίο της ενεργειακής πολιτικής είναι το «όχι στην αυλή μου» (Not-In-My-Backyard – NIMBY), το οποίο περιγράφει μια γενικά θετική στάση απέναντι σε ενεργειακά εγχειρήματα ανανεώσιμων πηγών ενέργειας που μετατρέπεται σε αρνητική όταν έχει προσωπικό κόστος (π.χ. όταν το έργο πραγματοποιείται δίπλα από τον τόπο μόνιμης διαμονής). Τέλος, σημαντικό εύρημα της μελέτης είναι ότι οι αντιλήψεις των ατόμων για διάφορα ζητήματα ενεργειακής πολιτικής επηρεάζονται από μια σειρά παραγόντων, όπως είναι το επίπεδο γνώσεων, η πολιτική ιδεολογία και τα διάφορα κοινωνικοδημογραφικά χαρακτηριστικά των ερωτηθέντων. Πράγματι, αρκετές έρευνες έχουν δείξει ότι οι σημαντικές διαφοροποιήσεις στις στάσεις απέναντι στην ενεργειακή πολιτική μεταξύ των ατόμων μπορούν να ερμηνευθούν στη βάση της πολιτικής ή κομματικής τοποθέτησης, όπως εξηγείται αναλυτικότερα στην επόμενη ενότητα.

2.3 ΕΠΙΡΡΟΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑΣ

Η πολιτική ιδεολογία σε συνδυασμό με την κομματική τοποθέτηση αποτελούν παράγοντες κρίσιμης σημασίας για τη διαμόρφωση των στάσεων και απόψεων των ατόμων γύρω από διάφορα ζητήματα του κοινωνικοοικονομικού γίνεσθαι, συμπεριλαμβανομένων αυτών που αφορούν την ενεργειακή πολιτική (Jost et al, 2009). Σε γενικούς όρους, έχει διαπιστωθεί ότι η ατομική πολιτική τοποθέτηση επηρεάζει το βαθμό περιβαλλοντικής ανησυχίας και τη σημασία που αποδίδουν τα άτομα στην προστασία του περιβάλλοντος, γεγονός που αντιστοίχως επιδρά στις στάσεις απέναντι σε θέματα ενεργειακής ασφάλειας, προστασίας και ανανεώσιμων πηγών ενέργειας (Dunlap et al, 2001). Σύμφωνα με τους Feygina et al (2010), οι περιβαλλοντικές ανησυχίες αποτελούν συνήθως μέρος μιας πολιτικά φιλελεύθερης ιδεολογίας, ενώ συχνά υποτιμούνται στο δημόσιο διάλογο που κυριαρχείται από περισσότερο συντηρητικές πολιτικές προσεγγίσεις. Όπως αναφέρουν οι McCright & Dunlap (2011), σε σύγκριση με αυτούς που

τοποθετούνται προς τα «αριστερά», πολίτες με «δεξιές» κομματικές τοποθετήσεις τείνουν να είναι περισσότερο επιφυλακτικοί απέναντι σε θέματα που αφορούν την κλιματική αλλαγή, αποδίδοντας μεγαλύτερη έμφαση στην απρόσκοπτη λειτουργία των δυνάμεων της ελεύθερης αγοράς, στην οποία οι περιβαλλοντικές ρυθμίσεις από την πλευρά του κράτους θα πρέπει να ελαχιστοποιούνται.

Οι ΗΠΑ αποτελούν ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της επιρροής της πολιτικής ιδεολογίας στις στάσεις των πολιτών απέναντι σε ζητήματα ενεργειακής πολιτικής, καθώς το δικομματικό πολιτικό σύστημα της χώρας αντανακλά μια αξιολογημένη διαφοροποίηση μεταξύ των δύο τοποθετήσεων, η οποία συχνά οδηγεί και στη διαμόρφωση ενός ιδιαίτερα πολωτικού κλίματος (Van Boven et al, 2012). Ενώ η προστασία του περιβάλλοντος μέσω της προώθησης αντίστοιχων ενεργειακών πολιτικών (π.χ. αύξηση ποσοστού συμμετοχής ανανεώσιμων πηγών ενέργειας) συνήθως αποτελεί προτεραιότητα για τους φιλελεύθερους (π.χ. Δημοκρατικό Κόμμα στις ΗΠΑ), αυτό δεν ισχύει αντίστοιχα για τους πολιτικά συντηρητικούς (π.χ. Ρεπουμπλικανικό Κόμμα). Σε έρευνα των Gromet et al (2013) πράγματι διαπιστώθηκε ότι άτομα με συντηρητικές πολιτικές απόψεις είναι σημαντικά λιγότερο υπέρ των επενδύσεων σε τεχνολογίες υψηλής ενεργειακής απόδοσης συγκριτικά με αυτά είναι περισσότερο φιλελεύθερα τοποθετημένα, εύρημα που αποδίδεται στο γεγονός ότι τα άτομα της πρώτης ομάδας αποδίδουν λιγότερη κοινωνική και ψυχολογική αξία στην ανάγκη περιορισμού των ανθρακικών εκπομπών.

Σε παλαιότερη μελέτη του αγγλικού Ινστιτούτου Populus (2015) ομοίως βρέθηκε ότι το 37% των ατόμων που υποστηρίζουν συντηρητικά κόμματα υποστηρίζουν την ανάπτυξη και λειτουργία εγκαταστάσεων παραγωγής πυρηνικής ενέργειας, με τα ποσοστά αυτά να αποδεικνύονται σημαντικά χαμηλότερα για υποστηρικτές του Εργατικού Κόμματος ή των Φιλελεύθερων Δημοκρατών (12% και 14%, αντίστοιχα). Μάλιστα, στην ίδια έρευνα διαπιστώθηκε ότι άτομα της πρώτης ομάδας τείνουν να έχουν λιγότερο ευνοϊκές αντιλήψεις για πολιτικές προώθησης των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας (Populus, 2005). Επίσης, οι Whitfield et al (2009) επισημαίνουν ότι μεγαλύτερη διαφοροποίηση των απόψεων περί ζητημάτων ενεργειακής πολιτικής προκύπτει όταν αυτά συνδέονται άμεσα με την πολιτική ατζέντα μιας παράταξης, καθώς όταν αυτό δεν συμβαίνει, οι πολίτες τείνουν να επηρεάζονται περισσότερο από τη διεθνή επιστημονική κοινότητα. Συγκεκριμένα, οι ερευνητές βρήκαν ότι οι συντηρητικοί δεν αντιτίθενται σε πολιτικές προώθησης τεχνολογιών υψηλής ενεργειακής απόδοσης αυτές καθαυτές

αλλά μόνο όταν αυτές συνδέονται με την κλιματική αλλαγή, η οποία αποτελεί ένα σημαντικό θέμα κομματικής αντιπαράθεσης στις ΗΠΑ (Whitfield et al, 2009).

Αρκετές ακόμα μελέτες έχουν επιβεβαιώσει την ισχυρή επίδραση των ατομικών πολιτικών πεποιθήσεων στις αντιλήψεις των ατόμων για την ενεργειακή πολιτική. Για παράδειγμα, οι Brulle et al (2012) διαπίστωσαν ότι η ατομική πολιτική ιδεολογία σε συνδυασμό με άλλους παράγοντες (κάλυψη από τα ΜΜΕ, ακραία καιρικά φαινόμενα, πρόσβαση σε επιστημονική πληροφόρηση) επηρεάζει σημαντικά τις στάσεις των ατόμων απέναντι στην κλιματική αλλαγή και κατά συνέπεια απέναντι σε ζητήματα ενεργειακής πολιτικής, ενώ σε παρόμοια ευρήματα κατέληξαν και οι Egan & Mullin (2017). Επιπλέον, οι Cacciatore et al (2012) βρήκαν ότι οι ψηφοφόροι που πρόσκεινται των Δημοκρατικών στις ΗΠΑ τείνουν να αναγνωρίζουν περισσότερα οικονομικά οφέλη από τη χρήση των βιοκαυσίμων συγκριτικά με τα συμβατικά ορυκτά καύσιμα, ενώ στη Γαλλία, οι Brouard & Guinaudeau (2015) έδειξαν ότι η πολιτική τοποθέτηση διαδραματίζει ρόλο κρίσιμης σημασίας για τη διαμόρφωση των απόψεων απέναντι στη χρήση της πυρηνικής ενέργειας.

Σε πρόσφατη έρευνα των Bergquist et al (2020), στην οποία διερευνήθηκαν οι παράγοντες που επηρεάζουν τις αντιλήψεις των πολιτών των ΗΠΑ σχετικά με την «ενεργειακή μετάβαση», δηλαδή τη μετάβαση προς ένα μοντέλο που βασίζεται περισσότερο σε «καθαρές» μορφές ενέργειας από ότι σε ορυκτά καύσιμα, βρέθηκε ότι οι υποστηρικτές του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος διάκινονται αρνητικότερα από τους υποστηρικτές του Δημοκρατικού Κόμματος σε πολιτικές ρύθμισης της αγοράς ορυκτών καυσίμων, προώθησης των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και επιβολής πρόσθετων φόρων για εκπομπές άνθρακα. Τα ερευνητικά αυτά αποτελέσματα επιβεβαίωσαν προηγούμενα ευρήματα των Bolsen et al (2014), σύμφωνα με τους οποίους η κομματική ταυτότητα και η επιρροή των απόψεων των κομματικών ελίτ αποτελούν την ισχυρότερη προβλεπτική μεταβλητή του βαθμού στήριξης μιας ενεργειακής πολιτικής. Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι παρόμοια ευρήματα έχουν διαπιστωθεί και στην περίπτωση της Ελλάδας, με χαρακτηριστικά αυτά του Kaldellis (2005), σύμφωνα με τον οποίο οι στάσεις των πολιτών απέναντι στην αιολική ενέργεια επηρεάζονται σαφώς από πολιτικές ιδεολογίες και κομματικές τοποθετήσεις.

2.4 ΕΠΙΡΡΟΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ

Εκτός της ιδεολογικής και πολιτικής τοποθέτησης, η διαμόρφωση της κοινής γνώμης απέναντι σε ζητήματα ενεργειακής πολιτικής επηρεάζονται και από μια σειρά άλλων παραγόντων, οι οποίοι περιλαμβάνουν κοινωνικοδημογραφικά και ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά. Μεταξύ των διάφορων κοινωνικοδημογραφικών χαρακτηριστικών, έχει διαπιστωθεί ότι η ηλικία, το φύλο, το επίπεδο εκπαίδευσης, η εθνικότητα και το εισόδημα αποτελούν μεταβλητές που μπορούν να ερμηνεύσουν μερικώς τις στάσεις των ατόμων απέναντι στην κλιματική αλλαγή και σε διάφορα περιβαλλοντικά ζητήματα και, άρα, αποτελούν προβλεπτικούς παράγοντες των αντίστοιχων στάσεων απέναντι σε θέματα ενεργειακής πολιτικής (Pearson et al, 2018). Σε πρόσφατη έρευνα των Bergquist et al (2020) διαπιστώθηκε ότι, πράγματι, το εκπαιδευτικό επίπεδο, η εθνικότητα και το εισόδημα επηρεάζουν το βαθμό στήριξης των πολιτικών ενεργειακής μετάβασης στις ΗΠΑ, με τους πολίτες χαμηλότερης εκπαίδευσης, τα άτομα που ανήκουν σε εθνοτικές μειονότητες και αυτούς χαμηλότερου εισοδήματος να παρουσιάζονται λιγότερο θετικοί, χωρίς ωστόσο τα ευρήματα αυτά να είναι απόλυτα ξεκάθαρα. Σε άλλη μελέτη των Ballew et al (2020) βρέθηκε ότι η πόλωση των απόψεων περί της συσχέτισης κλιματικής αλλαγής και ενεργειακής πολιτικής είναι κατά πολύ εντονότερη μεταξύ των πιο μορφωμένων και πλούσιων Αμερικανών, αλλά πιο σιωπηρή μεταξύ εκείνων που ανήκουν σε κοινωνικές ομάδες χαμηλότερου εισοδήματος ή εκπαιδευτικού επιπέδου, ενώ σε έρευνα των Kotchen et al (2017) διαπιστώθηκε ότι τα άτομα υψηλότερου εισοδήματος είναι περισσότερο υποστηρικτικά φιλοπεριβαλλοντικών ενεργειακών πολιτικών.

Η επιρροή των διάφορων κοινωνικοδημογραφικών χαρακτηριστικών αναφορικά με ζητήματα ενεργειακής πολιτικής έχει επιβεβαιωθεί και στο πεδίο των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, χωρίς ωστόσο τα ευρήματα να είναι πάντα σαφή. Για παράδειγμα, σε σχετική έρευνα που διενεργήθηκε στο Ηνωμένο Βασίλειο βρέθηκε ότι τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας τείνουν να είναι αρνητικότερα προσκείμενα στην προώθηση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας (Populus, 2005), ενώ σε σχετική μετα-ανάλυση του Devine-Wright (2007) διαπιστώθηκε ότι το φύλο δεν επηρεάζει ιδιαίτερα τις αντίστοιχες απόψεις, καθώς οι γυναίκες μπορεί να είναι πιο θετικές απέναντι στην ανάπτυξη νέων τεχνολογιών υψηλής ενεργειακής απόδοσης, αλλά οι άνδρες είναι περισσότερο ενημερωμένοι και έχουν θετικότερες αντιλήψεις για πολιτικές προώθησης της αιολικής

ενέργειας. Σε παρόμοια ευρήματα κατέληξε και ο Bidwell (2016), ο οποίος δεν διαπίστωσε στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των απόψεων για την αιολική ενέργεια ατόμων διαφορετικού φύλου, εκπαιδευτικού επιπέδου και εισοδήματος, καταδεικνύοντας αντίθετα ότι το σημαντικότερο ρόλο στη διαμόρφωση των σχετικών αντιλήψεων διαδραματίζει η πρόσβαση σε εμπειριστατωμένη, αντικειμενική και αξιόπιστη πληροφορία.

Εξίσου σημαντική είναι και η επίδραση άλλων ψυχολογικών μεταβλητών, όπως αυτές που σχετίζονται με τις ατομικές περιβαλλοντικές ανησυχίες. Για παράδειγμα, σε έρευνα των Ribeiro et al (2014) διαπιστώθηκε ότι η θετική κοινή γνώμη σχετικά με την προώθηση πολιτικών ανανεώσιμων πηγών ενέργειας έναντι των συμβατικών ορυκτών καυσίμων παρακινείται κυρίως από φιλοπεριβαλλοντικά αισθήματα, ενώ μελέτη των von Borgstede et al (2013) επιβεβαιώθηκε ότι οι περιβαλλοντικές ανησυχίες σχετικά με την κλιματική αλλαγή συσχετίζονται με θετικότερες αντιλήψεις για τη χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, καθώς και με αυξημένα επίπεδα υιοθέτησης ενεργειακά αποδοτικών συμπεριφορών ως χαρακτηριστικό του τρόπου ζωής των ατόμων. Παρόμοια είναι και τα ευρήματα της μελέτης των Gadenne et al (2011), οι οποίοι βρήκαν ότι οι αντιλήψεις των συμμετεχόντων σε αυτήν σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος επηρεάζουν με καθοριστικό τρόπο τη συμπεριφορά εξοικονόμησης ενέργειας. Υιοθετώντας μια παρόμοια λογική, ο Ozaki (2011) έδειξε ότι η προθυμία χρήσης πηγών ενέργειας χαμηλού περιβαλλοντικού αποτυπώματος (π.χ. «πράσινη» ηλεκτρική ενέργεια) επηρεάζεται από μια σειρά ψυχοκοινωνικής φύσης παραγόντων, οι οποίοι περιλαμβάνουν τις ατομικές αξίες, τις κανονιστικές πεποιθήσεις, την πρόσβαση σε σχετική πληροφορία, το κόστος και άλλες επιρροές από τον κοινωνικό περίγυρο.

Βέβαια, θα πρέπει να επισημανθεί ότι και σε αυτήν την περίπτωση, η επίδραση των διάφορων ψυχολογικών μεταβλητών δεν είναι πάντα σαφής, καθώς η σχέση μεταξύ αυτών και των απόψεων για ζητήματα ενεργειακής πολιτικής διαμεσολαβείται και από άλλους παράγοντες. Όπως αναφέρει ο Devine-Wright (2007), η σχέση μεταξύ περιβαλλοντικών ανησυχιών και αποδοχής τεχνολογιών υψηλής ενεργειακής απόδοσης ή των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας είναι αρκετά περίπλοκη και συνδέεται με τους τρόπους με τους οποίους οι αντίστοιχες ενεργειακές πολιτικές αναπτύσσονται στο δημόσιο διάλογο. Για παράδειγμα, σε έρευνα των Warren et al (2005) επισημαίνεται ότι οι κοινωνικές δημόσιες αντιπαραθέσεις σχετικά με τις εξελίξεις στην τεχνολογία των ανανεώ-

σιμων πηγών ενέργειας, όπως τα αιολικά πάρκα, παρακινούνται από φιλοπεριβαλλοντικές στάσεις που εκφράζονται και από τις δύο πλευρές. Πιο συγκεκριμένα, τα άτομα που υποστηρίζουν τις σχετικές πολιτικές προώθησής τους έχουν έντονες ανησυχίες για τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής σε παγκόσμιο επίπεδο, ενώ οι αντιτιθέμενοι αυτών των πολιτικών ομοίως μπορεί να έχουν ανάλογες θετικές αντιλήψεις για την προστασία του περιβάλλοντος, θεωρώντας ότι αυτές οι τεχνολογίες έχουν αρνητικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις σε τοπικό επίπεδο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

3.1 ΣΚΟΠΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

Η ενεργειακή πολιτική σε κρατικό και διεθνές επίπεδο αποτελεί θεμελιώδες ζήτημα που απασχολεί τις σύγχρονες κοινωνίες, δεδομένων των επιπτώσεών της στο περιβάλλον, την οικονομία και το ευρύτερο πολιτικοκοινωνικό γίγνεσθαι. Στη βιβλιογραφική επισκόπηση που επιχειρήθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια κατέστη σαφές ότι ένας σημαντικός παράγοντας που ασκεί καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της ενεργειακής πολιτικής είναι οι στάσεις, οι αντιλήψεις και η γενικότερη εξοικείωση των πολιτών σε θέματα ενεργειακής πολιτικής (Wiseman et al, 2013; Dermont et al, 2017; Stadelmann-Steffen & Eder, 2020). Ωστόσο, οι σχετικές έρευνες που εξετάζουν την επιρροή της κοινής γνώμης σε διάφορα ζητήματα ενεργειακής πολιτικής έχουν ως επί το πλείστον επικεντρωθεί στην περίπτωση των ΗΠΑ, με τα αντίστοιχα εμπειρικά δεδομένα για την ΕΕ να παραμένουν μέχρι και σήμερα εξαιρετικά περιορισμένα (Anderson et al, 2017; Stadelmann-Steffen & Eder, 2020). Εξαίρεση ίσως αποτελεί η ερευνητική προσπάθεια του Ευρωβαρόμετρου, η οποία ωστόσο έχει καθαρά δημοσκοπική αξία.

Στο πλαίσιο αυτό, παρατηρείται ένα αξιοσημείωτο ερευνητικό κενό αναφορικά με τις στάσεις των Ευρωπαίων και ειδικότερα των Ελλήνων πολιτών απέναντι στην ευρωπαϊκή ενεργειακή πολιτική, καθώς και σχετικά με τους παράγοντες που τις επηρεάζουν. Ως εκ τούτου, η παρούσα μελέτη επιχειρεί να καλύψει μέρος αυτού του ερευνητικού κενού, εστιάζοντας στη διερεύνηση αυτών των στάσεων και αντιλήψεων στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα, σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η χαρτογράφηση των στάσεων των Ελλήνων πολιτών απέναντι σε διάφορα ζητήματα ενεργειακής πολιτικής σε επίπεδο ΕΕ, καθώς και η εξέταση των κοινωνικοδημογραφικών παραγόντων που τις επηρεάζουν. Ιδιαίτερη έμφαση αποδίδεται στην ατομική πολιτική τοποθέτηση, δεδομένου ότι οι διαθέσιμες εμπειρικές ενδείξεις καταδεικνύουν ότι οι πολιτικές πεποιθήσεις ασκούν σημαντική επιρροή στη διαμόρφωση των ατομικών θέσεων απέναντι σε ζητήματα ενεργειακής πολιτικής (Cacciatore et al, 2012; Brouard & Guinaudeau, 2015; Bergquist et al, 2020).

Σύμφωνα με τα παραπάνω, τα ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας μελέτης διαμορφώνονται ως εξής:

- i. Πώς διαμορφώνονται οι στάσεις και αντιλήψεις των Ελλήνων πολιτών απέναντι σε επιμέρους ζητήματα που αφορούν την ενεργειακή πολιτική της ΕΕ (π.χ. ενεργειακή ασφάλεια, πρόσβαση σε ενέργεια, ενεργειακή μετάβαση);
- ii. Πώς συσχετίζεται η πολιτική τοποθέτηση των Ελλήνων πολιτών τις στάσεις τους απέναντι σε αυτά τα ζητήματα;
- iii. Πώς συσχετίζονται άλλοι κοινωνικοδημογραφικοί παράγοντες (π.χ. φύλο, επαγγελματική δραστηριότητα, οικονομική κατάσταση, τόπος διαμονής) τις εν λόγω στάσεις;

3.2 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Η παρούσα μελέτη είναι μια ποσοτική έρευνα με τη χρήση ερωτηματολογίου που χρησιμοποιεί δευτερογενή δεδομένα του Ευρωβαρόμετρου (2019), όπου υπάρχει διαθέσιμη πληροφόρηση για τις στάσεις και αντιλήψεις των Ελλήνων απέναντι σε ενεργειακά ζητήματα καθώς και οι εκτιμήσεις τους για την ευρωπαϊκή ενεργειακή πολιτική. Το Ευρωβαρόμετρο αποτελεί ένα δημοσκοπικό εργαλείο των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο), το οποίο από το 2007 και μετά εξετάζει πτυχές της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης γύρω από ένα ευρύ φάσμα θεμάτων, με έμφαση στις αντιλήψεις και τις προσδοκίες των πολιτών όσον αφορά την ανάληψη δράσης εκ μέρους της ΕΕ, καθώς και στις κύριες προκλήσεις που αντιμετωπίζει η Ένωση. Τα ευρήματα του Ευρωβαρόμετρου προσφέρουν μια αντιπροσωπευτική εικόνα των τάσεων της κοινής γνώμης στην ΕΕ αναφορικά με τα διάφορα ευρωπαϊκά θέματα, οι οποίες λαμβάνονται υπόψη από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο κατά την ανάληψη αντίστοιχης πολιτικής δράσης. Τα δευτερογενή δεδομένα της παρούσας έρευνας αφορούν στο Ευρωβαρόμετρο του 2019, στο οποίο εξετάστηκαν οι στάσεις και αντιλήψεις των πολιτών για τρία βασικά ζητήματα, την ενεργειακή πολιτική, το εμπόριο και τις κοινωνικές διακρίσεις. Σημειώνεται ότι το δείγμα της έρευνας αποτελείται από 1.017 Έλληνες πολίτες.

3.3 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ

Όπως προαναφέρθηκε, η παρούσα έρευνα χρησιμοποιεί δευτερογενή δεδομένα του Ευρωβαρόμετρου (2019), μέσω του οποίου επιχειρήθηκε να καταγραφούν οι στάσεις και αντιλήψεις των Ευρωπαίων πολιτών απέναντι σε διάφορα ζητήματα (π.χ. διακρατικό εμπόριο, κοινωνικές διακρίσεις), συμπεριλαμβανομένης της ευρωπαϊκής ενεργειακής

πολιτικής. Για τη διεξαγωγή της παρούσας μελέτης αξιοποιήθηκαν τα δεδομένα δύο ερευνητικών τμημάτων του Ευρωβαρόμετρου, εκ των οποίων το πρώτο αφορά στην ενεργειακή πολιτική και το δεύτερο στα κοινωνικοδημογραφικά χαρακτηριστικά των πολιτών. Ως εκ τούτου, το πρώτο μέρος του ερωτηματολογίου που χρησιμοποιήθηκε αναφέρεται στο τμήμα «Ενέργεια», συμπεριλαμβάνοντας εννέα ερωτήσεις περί ενεργειακής πολιτικής. Συγκεκριμένα, η πρώτη ερώτηση (πολλαπλής επιλογής) επιχειρεί να καταγράψει αδρά τις απόψεις των πολιτών για την ενεργειακή πολιτική της ΕΕ, η δεύτερη (βαθμού συμφωνίας σε 5βάθμια κλίμακα Likert) εξετάζει τις αντιλήψεις των ερωτώμενων αναφορικά με επιμέρους ζητήματα της ενεργειακής πολιτικής (π.χ. ενεργειακή πρόσβαση, ενεργειακή ασφάλεια, ενεργειακή μετάβαση, διακρατική συνεργασία), η τρίτη (βαθμού συμφωνίας σε 5βάθμια κλίμακα Likert) εστιάζει σε θέματα πρόσβασης σε ασφαλή ενέργεια (π.χ. διαφοροποίηση εξωτερικών ενεργειακών προμηθευτών, διασυνοριακή ενεργειακή συνεργασία, κυβερνοασφάλεια), η τέταρτη και η πέμπτη (βαθμού συμφωνίας σε 5βάθμια κλίμακα Likert) επικεντρώνονται στην ενεργειακή ευθύνη της ΕΕ (π.χ. προώθηση ενεργειακής απόδοσης κτιρίων, ενθάρρυνση επενδύσεων, μετάβαση σε καθαρή ενέργεια, ανταγωνισμός), η έκτη και η έβδομη (πολλαπλής επιλογής) αποτυπώνουν το βαθμό γνώσης των ερωτώμενων για την ενεργειακή ετικέτα της ΕΕ, η όγδοη (πολλαπλής επιλογής) διερευνά το κατά πόσον η εν λόγω ετικέτα επηρεάζει τις αγοραστικές αποφάσεις τους, και η ένατη και τελευταία ερώτηση (πολλαπλής επιλογής) εστιάζει σε αντιλήψεις αναφορικά με τα ενεργειακά ζητήματα που θα έπρεπε να αντιμετωπίσει κατά προτεραιότητα η ΕΕ στην επόμενη δεκαετία (π.χ. μείωση ενεργειακής κατανάλωσης, προστασία ενεργειακών υποδομών, ενίσχυση διεθνούς ενεργειακής συνεργασίας).

Το δεύτερο τμήμα του ερωτηματολογίου του Ευρωβαρόμετρου που αξιοποιήθηκε στην παρούσα μελέτη αναφέρεται στα κοινωνικοδημογραφικά χαρακτηριστικά των πολιτών, συμπεριλαμβάνοντας 6 ερωτήσεις που αφορούν κατά σειρά το φύλο (δικοτομική: άνδρας / γυναίκα), το επάγγελμα (πολλαπλής επιλογής: χωρίς επαγγελματική δραστηριότητα, ελεύθερος επαγγελματίας, μισθωτός), τον τόπο κατοικίας (πολλαπλής επιλογής: αγροτική περιοχή, μικρή πόλη, μεγάλη πόλη), την οικογενειακή κατάσταση (πολλαπλής επιλογής: παντρεμένος, ανύπαντρος σε συγκατοίκηση με σύντροφο, ανύπαντρος, διαζευγμένος, χήρος), την ηλικία (συμπλήρωσης) και την πολιτική ιδεολογία, η οποία αξιολογείται βάσει ενός συνεχούς από τα αριστερά προς τα δεξιά σε κλίμακα από το 1 έως το 10.

3.4 ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Για την ανάλυση των δευτερογενών δεδομένων του Ευρωβαρόμετρου χρησιμοποιήθηκε το στατιστικό πακέτο SPSS 20.0., ενώ αξιοποιήθηκαν μέθοδοι τόσο της περιγραφικής όσο και της επαγωγικής στατιστικής. Συγκεκριμένα, για την αποτύπωση των στάσεων και αντιλήψεων των Ελλήνων πολιτών απέναντι σε διάφορα ζητήματα της ενεργειακής πολιτικής εφαρμόστηκαν περιγραφικές στατιστικές, συμπεριλαμβανομένων του μέσου, της τυπικής απόκλισης και των πινάκων κατανομής συχνοτήτων. Αντίστοιχα, για τη διερεύνηση της συσχέτισης των διάφορων κοινωνικοδημογραφικών μεταβλητών (π.χ. φύλο, πολιτική τοποθέτηση, οικογενειακή κατάσταση) εφαρμόστηκαν οι αντίστοιχοι στατιστικοί έλεγχοι. Πιο συγκεκριμένα, στις περιπτώσεις συσχέτισης ονομαστικών δυο επιπέδων και συνεχών αριθμητικών μεταβλητών χρησιμοποιείται ο έλεγχος t για ανεξάρτητα δείγματα, περιπτώσεις συσχέτισης ονομαστικών άνω των δυο επιπέδων και συνεχών αριθμητικών μεταβλητών χρησιμοποιείται ANOVA test και στις περιπτώσεις συσχέτισης δύο συνεχών αριθμητικών μεταβλητών χρησιμοποιείται το Spearman correlation test . Οι παραπάνω παραμετρικοί έλεγχοι, επιλέχθηκαν έναντι των αντίστοιχων μη παραμετρικών λόγω του μεγάλου δείγματος δεδομένων της έρευνας, υπό την υπόθεση ότι αυτό οδηγεί σε προσομοίωση της κανονικής κατανομής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Ξεκινώντας την παράθεση των αποτελεσμάτων της έρευνας και εστιάζοντας αρχικά, στα δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος, προκύπτει ότι αυτό αποτελείται κατά 49,2% από άνδρες και κατά 50,8% από γυναίκες, μέσης ηλικίας $50,6 \pm 17,5$ ετών. Το 16,7% των ατόμων δηλώνουν χωρίς επαγγελματική δραστηριότητα, το 35,4% ελεύθεροι επαγγελματίες και το 47,8% μισθωτοί, με το 26,3% αυτών διαμένουν σε αγροτικές περιοχές, το 16,9% σε μικρού ή μεσαίου μεγέθους πόλεις και το 56,8% σε μεγάλες πόλεις. Επίσης το 24,7% του δείγματος αποτελείται από έγγαμα άτομα, το 2,8% από άγαμα που ζουν με το σύντροφο τους, το 32,0% από ανύπαντρους, το 39,9% από διαζευγμένους ή χωρισμένους και το 0,6% από χήρους.

Πίνακας 1: Δημογραφικά στοιχεία

		N	%	M.O.	T.A.
Φύλο	Ανδρας	500	49,2%		
	Γυναίκα	516	50,8%		
Επάγγελμα	Χωρίς επαγγελματική δραστηριότητα	170	16,7%		
	Ελεύθεροι επαγγελματίες	360	35,4%		
	Μισθωτοί	486	47,8%		
Τόπος κατοικίας	Αγροτική περιοχή ή χωριό	267	26,3%		
	Μικρού ή μεσαίου μεγέθους πόλη	172	16,9%		
	Μεγάλη πόλη	577	56,8%		
Οικογενειακή κατάσταση	Παντρεμένος/η ή ξαναπαντρεμένος/η	251	24,7%		
	Ανύπαντρος/η που ζει μαζί με σύντροφο	28	2,8%		
	Ανύπαντρος/η	325	32,0%		
	Διαζευγμένος/η ή χωρισμένος/η	405	39,9%		
	Χήρος/α	6	0,6%		
	Άλλο	0	0,0%		
	Αρνηση	1	0,1%		

Ηλικία	50,63	17,51
--------	-------	-------

Παράλληλα, με βάση τη μέση βαθμολογία της κλίμακας πολιτικής τοποθέτησης των ατόμων, προκύπτει ότι το δείγμα παρουσιάζει ροπή προς τα αριστερά καθώς αυτή ισούται με 3,22 (Τ.Α.=2,79).

Πίνακας 2: Κλίμακα πολιτικής τοποθέτησης

	Ελάχιστο	Μέγιστο	Μ.Ο.	Τ.Α.
Πολιτική τοποθέτηση	1,00	9,00	3,22	2,79

Εστιάζοντας στις αντιλήψεις του δείγματος σχετικά με τη σημασία της έννοιας της ενεργειακής πολιτικής της ΕΕ, προκύπτει ότι το 51,5% του δείγματος θεωρεί ότι αυτή αναφέρεται στην ύπαρξη ανταγωνιστικότερων τιμών ενέργειας για τους καταναλωτές, ενώ το 45,3% αυτού θεωρεί ότι αφορά τη μετάβαση από τα ορυκτά καύσιμα σε ανανεώσιμες πηγές ενέργειας για την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής. Ακόμη, αξιοσημείωτο είναι το ποσοστό του δείγματος που απαντά ότι αυτή αναφέρεται στη συμβολή της κοινότητας στην οικονομική ανάπτυξη και απασχόληση επενδύοντας στις καινοτόμες τεχνολογίες.

Πίνακας 3: Αντιλήψεις σχετικά με τη σημασία της έννοιας «ενεργειακή πολιτική της ΕΕ»

	Όχι		Ναι	
	N	%	N	%
Ενίσχυση της συνεργασίας ανάμεσα στα κράτη μέλη της ΕΕ σε θέματα ενέργειας	746	73,4%	270	26,6%
Βελτίωση των υποδομών σε όλα τα κράτη μέλη και δημιουργία μιας λειτουργικής και πλήρως ολοκληρωμένης εσωτερικής αγοράς ενέργειας της ΕΕ	754	74,2%	262	25,8%
Ελαχιστοποίηση του κινδύνου πρόκλησης γενικών διακοπών ρεύματος και ενεργειακής ανεπάρκειας στην Ευρώπη	833	82,0%	183	18,0%
Μετάβαση από τα ορυκτά καύσιμα σε ανανεώσιμες πηγές ενέργειας για την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής	556	54,7%	460	45,3%
Μείωση της ενεργειακής κατανάλωσης σε ολόκληρη την ΕΕ, π.χ. μόνωση κατοικιών ή αγορά ενεργειακά αποδοτικών προϊόντων	747	73,5%	269	26,5%
Διασφάλιση ασφαλούς και σίγουρης πυρηνικής ενέργειας	872	85,8%	144	14,2%
Στήριξη των αναπτυσσόμενων χωρών στην μετάβαση σε συστήματα καθαρής ενέργειας και διασφάλιση ότι θα εισάγουν ασφαλή ενέργεια από την ΕΕ	856	84,3%	160	15,7%
Συμβολή στην οικονομική ανάπτυξη και απασχόληση επενδύοντας στις καινοτόμες τεχνολογίες	631	62,1%	385	37,9%
Ανταγωνιστικότερες τιμές ενέργειας για τους καταναλωτές	493	48,5%	523	51,5%
Άλλο	1009	99,3%	7	0,7%
Τίποτα	980	96,5%	36	3,5%
ΔΓ	1010	99,4%	6	0,6%

Επιπρόσθετα, παρατηρείται ότι οι συμμετέχοντες στην έρευνα κρίνουν ως ιδιαίτερης

σημασίας την διασφάλιση από μέρους της ΕΕ της πρόσβασης των πολιτών σε ασφαλή, οικονομικά προσιτή και καθαρή ενέργεια, με το βαθμό σχετικής και απόλυτης συμφωνίας με τις αντίστοιχες δηλώσεις να ξεπερνάει σε κάθε περίπτωση το 95% και τις αντίστοιχες μέσες βαθμολογίες να είναι εξαιρετικά υψηλές. Επιπρόσθετα, η συνολική μέση βαθμολογία της αντίστοιχης διάστασης είναι ίση με 3,65 (Τ.Α.=0,42).

Πίνακας 4: Αντιλήψεις σχετικά με την ανάγκη των πολιτών της ΕΕ για πρόσβαση σε ασφαλή, οικονομικά προσιτή και καθαρή ενέργεια

	Συμφωνώ α- πολύτως		Τείνω να συμ- φωνώ		Τείνω να δια- φωνώ		Διαφωνώ α- πολύτως		ΔΓ		Μ.Ο.	Τ.Α.
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
Η ΕΕ πρέπει να διασφαλίζει την πρόσβαση όλων των πολιτών της ΕΕ στην ενέργεια	708	69,7%	282	27,8%	22	2,2%	0	0,0%	4	0,4%	3,68	0,51
Η ΕΕ πρέπει να διασφαλίζει την πρόσβαση στην καθαρή ενέργεια, π.χ. να ενθαρρύνει την μετάβαση από τα ορυκτά καύσιμα στις πηγές ενέργειας με χαμηλές εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου	669	65,8%	311	30,6%	25	2,5%	0	0,0%	11	1,1%	3,64	0,53
Η ΕΕ πρέπει να διασφαλίζει την πρόσβαση σε οικονομικά προσιτή ενέργεια, π.χ. να διασφαλίζει ανταγωνιστικές τιμές αγοράς, ιδιαίτερα για να μειώσει τον αριθμό των ατόμων που δεν είναι σε θέση να πληρώσουν τους λογαριασμούς τους για την κατανάλωση ενέργειας	696	68,5%	299	29,4%	15	1,5%	1	0,1%	5	0,5%	3,67	0,51
Η συνεργασία μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών μελών θα έπρεπε να ενισχυθεί περαιτέρω, για να δώσει σε όλους τους Ευρωπαίους πρόσβαση σε ασφαλή, οικονομικά προσιτή και καθαρή ενέργεια	642	63,2%	336	33,1%	21	2,1%	3	0,3%	14	1,4%	3,61	0,55
Ανάγκη πρόσβασης σε ασφαλή, οικονομικά προσιτή και καθαρή ενέργεια											3,65	0,42

Παράλληλα, αντίστοιχα υψηλός είναι ο βαθμός συμφωνίας του δείγματος σχετικά με την ανάγκη ανάληψης ενεργειών για την διασφάλιση ασφαλούς ενέργειας από μέρους της ΕΕ (Μ.Ο.=3,54, Τ.Α.=0,43). Οι ερωτηθέντες παρουσιάζουν, επίσης, υψηλό βαθμό απόλυτης και σχετικής συμφωνίας με τις αντίστοιχες προτάσεις, γεγονός που παρατηρείται και βάσει των ιδιαίτερα υψηλών μέσων βαθμολογιών.

Πίνακας 5: Αντιλήψεις σχετικά με την ανάγκη ανάληψης ενεργειών από μέρους της ΕΕ για ασφαλή ενέργεια

	Συμφωνώ α- πολύτως		Τείνω να συμ- φωνώ		Τείνω να δια- φωνώ		Διαφωνώ α- πολύτως		ΔΓ		M.O.	T.A.
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
Να ενισχυθεί η διασυννοριακή συνεργασία στην ΕΕ και η αλληλεγγύη μεταξύ των κρατών μελών για το ενδεχόμενο ενεργειακών κρίσεων	552	54,3%	413	40,6%	21	2,1%	2	0,2%	28	2,8%	3,53	0,55
Να διαφοροποιήσει η ΕΕ τους εξωτερικούς της προμηθευτές ενέργειας	416	40,9%	427	42,0%	68	6,7%	8	0,8%	97	9,5%	3,36	0,66
Να μιλάει η ΕΕ με μία φωνή, όταν διαπραγματεύεται με εξωτερικούς προμηθευτές ενέργειας	551	54,2%	378	37,2%	43	4,2%	8	0,8%	36	3,5%	3,50	0,62
Να υπάρχει ένα καλά συνδεδεμένο δίκτυο ενέργειας σε ολόκληρη την ΕΕ	638	62,8%	315	31,0%	22	2,2%	4	0,4%	37	3,6%	3,62	0,55
Να υπάρχει μεγαλύτερη συνεργασία σε σχέση με την κυβερνοασφάλεια στον τομέα της ενέργειας μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ	560	55,1%	385	37,9%	19	1,9%	5	0,5%	47	4,6%	3,55	0,56
Να διασφαλιστεί ότι η πυρηνική ενέργεια είναι ασφαλής και σίγουρη στην ΕΕ	674	66,3%	269	26,5%	16	1,6%	21	2,1%	36	3,5%	3,63	0,63
Να παρακολουθεί η ΕΕ τις ξένες επενδύσεις στις στρατηγικές υποδομές ενέργειας εντός της ΕΕ	504	49,6%	416	40,9%	55	5,4%	4	0,4%	37	3,6%	3,45	0,62
Ανάγκη ανάληψης ενεργειών για ασφαλή ενέργεια											3,54	0,43

Σε ότι αφορά τον βαθμό ευθύνης της ΕΕ για την ενεργειακή αναβάθμιση, αυτός κρίνεται ότι είναι ιδιαίτερα σημαντικός (M.O.=3,62, T.A.=0,41). Το δείγμα συμφωνεί σε σχετικό και απόλυτο επίπεδο με το ότι η ΕΕ θα πρέπει να προωθήσει μέτρα για την αύξηση της ενεργειακής απόδοσης των κτιρίων, να ενθαρρύνει περισσότερες επενδύσεις για τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και για έρευνα και καινοτομία, να ενισχύσει τις πόλεις και τις τοπικές κοινότητες ώστε να μεταβούν στην καθαρή ενέργεια και να υποστηρίξει τις χώρες εκτός ΕΕ στη μετάβαση προς καθαρότερα συστήματα ενέργειας.

Πίνακας 6: Αντιλήψεις σχετικά με το βαθμό ευθύνης της ΕΕ για την ενεργειακή αναβάθμιση

	Συμφωνώ α- πολύτως		Τείνω να συμ- φωνώ		Τείνω να δια- φωνώ		Διαφωνώ α- πολύτως		ΔΓ		Μ.Ο.	Τ.Α.
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
Να προωθεί μέτρα για την αύξηση της ενεργειακής απόδοσης των κτιρίων	641	63,1%	332	32,7%	22	2,2%	2	0,2%	19	1,9%	3,62	0,54
Να ενθαρρύνει περισσότερες επενδύσεις για τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, π.χ. αιολική, ηλιακή	719	70,8%	272	26,8%	17	1,7%	3	0,3%	5	0,5%	3,69	0,52
Να ενθαρρύνει περισσότερες επενδύσεις για την έρευνα και την καινοτομία στον τομέα της ενέργειας	665	65,5%	326	32,1%	12	1,2%	4	0,4%	9	0,9%	3,64	0,53
Να ενισχύσει τις πόλεις και τις τοπικές κοινότητες ώστε να μεταβούν στην καθαρή ενέργεια	692	68,1%	297	29,2%	17	1,7%	1	0,1%	9	0,9%	3,67	0,51
Να υποστηρίξει τις χώρες εκτός ΕΕ στη μετάβαση προς καθαρότερα συστήματα ενέργειας	538	53,0%	382	37,6%	66	6,5%	6	0,6%	24	2,4%	3,46	0,65
Βαθμός ευθύνης της ΕΕ											3,62	0,41

Ακόμη, οι ερωτηθέντες συμφωνούν σε ιδιαίτερα υψηλό βαθμό σχετικά με το ότι είναι ευθύνη της ΕΕ να διασφαλίζει ότι ο αυξανόμενος ανταγωνισμός στις αγορές ενέργειας της ΕΕ μεταφράζεται σε πιο ανταγωνιστικές και πιο οικονομικά προσιτές τιμές για τους καταναλωτές και με το ότι αυτή θα πρέπει να αντιμετωπίσει την ενεργειακή φτώχεια και να διασφαλίσει μια δίκαιη ενεργειακή μετάβαση, ώστε κανένας πολίτης ή καμία περιοχή να μη μένει πίσω. Αντίστοιχα είναι τα αποτελέσματα που αφορούν τις θέσεις ότι η ΕΕ θα πρέπει διευκολύνει την επιλογή των καταναλωτών ως προς τις πηγές και τους προμηθευτές ενέργειας και να ενισχύει τους καταναλωτές ώστε να παράγουν και να καταναλώνουν τη δική τους.

Πίνακας 7: Πρόσθετες αντιλήψεις σχετικά με το βαθμό ευθύνης της ΕΕ για την ενεργειακή αναβάθμιση

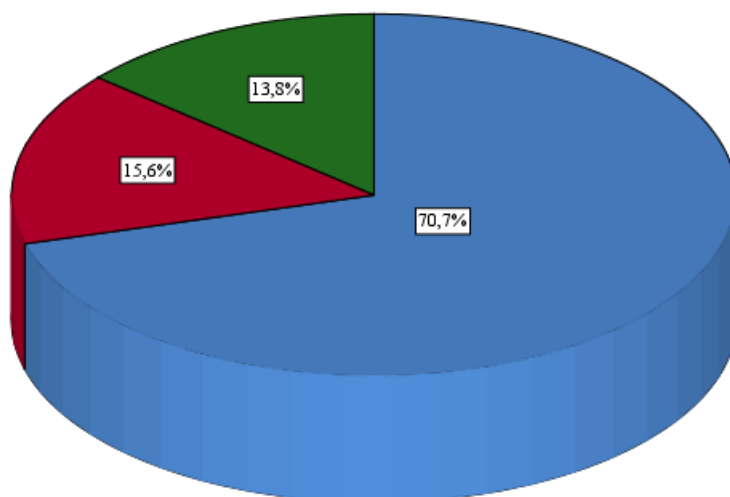
	Συμφωνώ α- πολύτως		Τείνω να συμ- φωνώ		Τείνω να δια- φωνώ		Διαφωνώ α- πολύτως		ΔΓ		Μ.Ο.	Τ.Α.
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
Να διασφαλίζει ότι ο αυξανόμενος ανταγωνισμός στις αγορές ενέργειας της ΕΕ μεταφράζεται σε πιο ανταγωνιστικές και πιο οικονομικά προσιτές τιμές για τους καταναλωτές	723	71,2%	277	27,3%	7	0,7%	3	0,3%	6	0,6%	3,70	0,49
Να αντιμετωπίσει την ενεργειακή φτώχεια και να διασφαλίσει μια δίκαιη ενεργειακή μετάβαση, ώστε κανένας πολίτης ή καμία περιοχή να μη μένει πίσω	760	74,8%	243	23,9%	6	0,6%	2	0,2%	5	0,5%	3,74	0,46
Να διευκολύνει την επιλογή των καταναλωτών ως προς τις πηγές και τους προμηθευτές ενέργειας	645	63,5%	345	34,0%	12	1,2%	3	0,3%	11	1,1%	3,62	0,53
Να ενισχύει τους καταναλωτές ώστε να παράγουν και να καταναλώνουν τη δική τους	585	57,6%	361	35,5%	39	3,8%	4	0,4%	27	2,7%	3,54	0,59

Εν συνεχεία, όπως παρουσιάζεται στο Γράφημα 1, προκύπτει ότι το 70,7% των ερωτηθέντων αναγνωρίζουν την ενεργειακή ετικέτα της ΕΕ και ξέρουν τι σημαίνει, το 15,6% την αναγνωρίζουν χωρίς να ξέρουν τι σημαίνει και το 13,8% δεν την αναγνωρίζουν.

Γράφημα 1: Βαθμός αναγνώρισης της ενεργειακής ετικέτας της ΕΕ

Αναγνωρίζετε την παρακάτω ετικέτα;

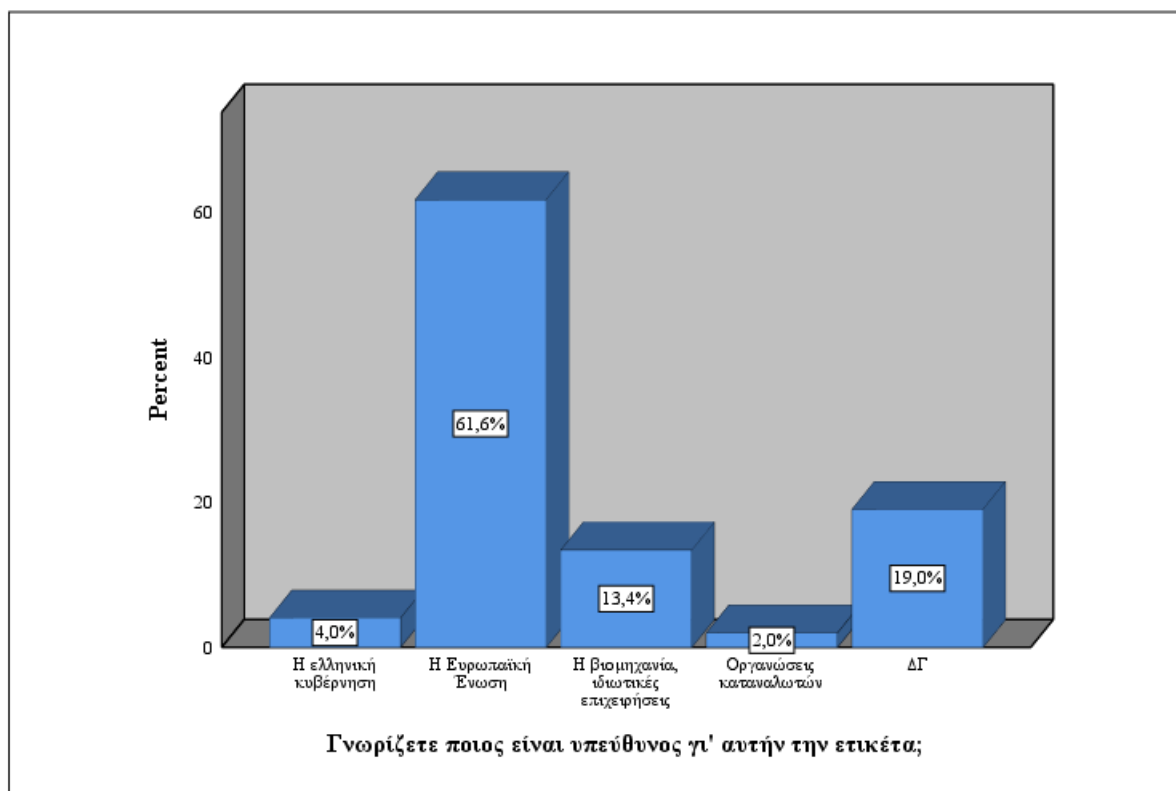
- Ναι, και ξέρετε τι σημαίνει
- Ναι, αλλά δεν ξέρετε τι σημαίνει
- Όχι, δεν την έχετε δει ποτέ

Ακόμη, προκύπτει ότι το 4,0% του δείγματος θεωρεί ότι ο κύριος υπεύθυνος για την

ενεργειακή ετικέτα της ΕΕ είναι η ελληνική κυβέρνηση, το 61,6% η Ευρωπαϊκή Ένωση, το 13,4% η βιομηχανία και οι ιδιωτικές επιχειρήσεις και το 2,0% οργανώσεις των καταναλωτών.

Γράφημα 2: Ευθύνη για την ενεργειακή ετικέτα της ΕΕ

Στη συνέχεια, όπως παρατηρείται στον Πίνακα 8, το 16,3% των ερωτηθέντων απαντά ότι η ενεργειακή ετικέτα της ΕΕ βοήθησε στην αγορά από μέρους τους πιο αποδοτικών ενεργειακά συσκευών με στόχο την εξοικονόμηση χρημάτων και το 13,0% με στόχο την επιλογή οχήματος για περιβαλλοντικούς λόγους. Το 40,4% προβάλλει συνδυασμό των δύο προαναφερθέντων στοιχείων, ενώ το 16,1% δεν επηρεάστηκε από την ενεργειακή ετικέτα της ΕΕ για την αγορά ηλεκτρικών συσκευών.

Πίνακας 8: Επίδραση της ενεργειακής ετικέτας της ΕΕ στην καταναλωτική συμπεριφορά

	N	%
Ναι, σας βοήθησε να αγοράσετε μια ενεργειακά πιο αποδοτική συσκευή. Ο κύριος λόγος που το κάνατε ήταν για να εξοικονομήσετε χρήματα	166	16,3%
Ναι, σας βοήθησε να αγοράσετε μια ενεργειακά πιο αποδοτική συσκευή. Ο κύριος λόγος που το κάνατε ήταν για να επιλέξετε συσκευές πιο φιλικές προς το περιβάλλον	132	13,0%
Και τα δύο (για να εξοικονομήσετε χρήματα και να επιλέξετε μια πιο φιλική προς το περιβάλλον συσκευή)	410	40,4%
Όχι, δεν επηρέασε την αγοραστική επιλογή σας	164	16,1%
ΔΓ	4	0,4%
Δεν αναγνώρισαν την ετικέτα	140	13,8%

Τέλος, οι συμμετέχοντες στο δείγμα θεωρούν ότι τα κυριότερα ενεργειακά ζητήματα που θα έπρεπε να αντιμετωπίσει κατά προτεραιότητα η ΕΕ την επόμενη δεκαετία είναι η διασφάλιση όσο το δυνατόν χαμηλότερου ενεργειακού κόστους (55,8%), η επένδυση και ανάπτυξη τεχνολογιών καθαρής ενέργειας (52,5%), η παροχή σαφών πληροφοριών στους καταναλωτές στην ΕΕ (35,5%) και η αύξηση των διεθνών προσπαθειών για να μειωθούν οι επιπτώσεις της ενέργειας στην κλιματική αλλαγή (31,6%).

Πίνακας 9: Ενεργειακά ζητήματα προς αντιμετώπιση από την ΕΕ την επόμενη δεκαετία

	Όχι		Ναι	
	N	%	N	%
Μείωση της συνολικής ενεργειακής κατανάλωσης στην ΕΕ	772	76,0%	244	24,0%
Διασφάλιση σταθερής ενεργειακής προμήθειας αναπτύσσοντας καλύτερες συνδέσεις υποδομών ανάμεσα στα κράτη μέλη	745	73,3%	271	26,7%
Διασφάλιση όσο το δυνατόν χαμηλότερου ενεργειακού κόστους	449	44,2%	567	55,8%
Μείωση των ενεργειακών εισαγωγών της ΕΕ	834	82,1%	182	17,9%
Επένδυση και ανάπτυξη τεχνολογιών καθαρής ενέργειας	483	47,5%	533	52,5%
Ενίσχυση της διεθνούς συνεργασίας στον τομέα της ενέργειας	873	85,9%	143	14,1%
Αύξηση των διεθνών προσπαθειών για να μειωθούν οι επιπτώσεις της ενέργειας στην κλιματική αλλαγή	695	68,4%	321	31,6%
Προστασία των κρίσιμων ενεργειακών υποδομών, π.χ. από κυβερνοεπιθέσεις ή ακραία καιρικά φαινόμενα	819	80,6%	197	19,4%
Παροχή σαφών πληροφοριών στους καταναλωτές στην ΕΕ, οι οποίες θα τους βοηθήσουν να κάνουν καλύτερες επιλογές σε σχέση με τους παρόχους ενέργειας, τις νέες συσκευές, την εξοικονόμηση ενέργειας κ.λπ.	655	64,5%	361	35,5%
Άλλο	1010	99,4%	6	0,6%
Κανένα	1016	100,0%	0	0,0%
ΔΓ	1009	99,3%	7	0,7%

Προχωρώντας σε συσχέτιση κατά Spearman της πολιτικής τοποθέτησης των ατόμων του δείγματος και των αντιλήψεων τους σχετικά με την ενεργειακή πολιτική της ΕΕ, Η πολιτική τοποθέτηση συσχετίζεται με τις ατομικές εκτιμήσεις ως προς την ανάγκη πρόσβασης σε ασφαλή, οικονομικά προσιτή και καθαρή ενέργεια. Προκύπτει ότι όσο περισσότερο οι ερωτηθέντες ρέπουν προς την Αριστερά, τόσο αυξάνει ο βαθμός που αντιλαμβάνονται την ανάγκη πρόσβασης των πολιτών της ΕΕ σε ασφαλή, οικονομικά προσιτή και καθαρή ενέργεια ($r=-0,081$, $p=0,015$). Παράλληλα, οι ερωτηθέντες που απαντούν ότι βρίσκονται στην αριστερή πλευρά της κλίμακας πολιτικής τοποθέτησης φαίνεται να θεωρούν σημαντικότερη την ανάγκη ανάληψης ενεργειών για καθαρή ενέργεια από μέρους της ΕΕ ($r=-0,10$, $p=0,030$).

Πίνακας 10: Συσχέτιση κατά Spearman της πολιτικής τοποθέτησης και των αντιλήψεων σχετικά με την ενεργειακή πολιτική της ΕΕ

		Πολιτική τοποθέτηση
Ανάγκη πρόσβασης σε ασφαλή, οικονομικά προσιτή και καθαρή ενέργεια	r	-0,081
	p	0,015
Ανάγκη ανάληψης ενεργειών για ασφαλή ενέργεια	r	-0,100
	p	0,03
Βαθμός ευθύνης της ΕΕ	r	-0,054
	p	0,111

Επίσης, προκύπτει ότι οι νεότεροι ερωτηθέντες πιστεύουν σε μεγαλύτερο βαθμό ότι η ΕΕ είναι υπεύθυνη για την ενεργειακή αναβάθμιση των χωρών και των νοικοκυριών ειδικότερα ($r=-0,075$, $p=0,030$).

Πίνακας 11: Συσχέτιση κατά Spearman της ηλικίας και των αντιλήψεων σχετικά με την ενεργειακή πολιτική της ΕΕ

		Πολιτική τοποθέτηση
Ανάγκη πρόσβασης σε ασφαλή, οικονομικά προσιτή και καθαρή ενέργεια	r	0,012
	p	0,699
Ανάγκη ανάληψης ενεργειών για ασφαλή ενέργεια	r	-0,010
	p	0,800
Βαθμός ευθύνης της ΕΕ	r	-0,075
	p	0,030

Αντίθετα, μέσω των αντίστοιχων ελέγχων t για ανεξάρτητα δείγματα και ανάλυσης Διακύμανσης Μονής Κατεύθυνσης, προκύπτει ότι οι μέσες βαθμολογίες των αντιλήψεων των ερωτηθέντων σχετικά με την ενεργειακή πολιτική της ΕΕ δεν διαφοροποιούνται στατιστικά σημαντικά με βάση το φύλο, την οικογενειακή κατάσταση και το επάγγελμά τους. Σε κάθε περίπτωση το παρατηρηθέν επίπεδο σημαντικότητας είναι ανώτερο το $\alpha=0,05$ (Πίνακες 12-14).

Πίνακας 12: Έλεγχος t για ανεξάρτητα δείγματα των αντιλήψεων σχετικά με την ενεργειακή πολιτική της ΕΕ με βάση το φύλο

	Φύλο				
	Ανδρας		Γυναίκα		p
	M.O.	T.A.	M.O.	T.A.	
Ανάγκη πρόσβασης σε ασφαλή, οικονομικά προσιτή και καθαρή ενέργεια	3,65	0,42	3,66	0,42	0,740
Ανάγκη ανάληψης ενεργειών για ασφαλή ενέργεια	3,52	0,44	3,55	0,42	0,274
Βαθμός ευθύνης της ΕΕ	3,60	0,41	3,63	0,41	0,242

Πίνακας 13: Έλεγχος ANOVA των αντιλήψεων σχετικά με την ενεργειακή πολιτική της ΕΕ με βάση την οικογενειακή κατάσταση

	Οικογενειακή κατάσταση										
	Παντρεμένος/η ή ξα- ναπαντρεμένος/η		Ανύπαντρος/η που ζει μαζί με σύντροφο		Ανύπα- ντρος/η		Διαζευγμένος/η ή χωρισμένος/η		Χήρος/α		p
	M.O.	T.A.	M.O.	T.A.	M.O.	T.A.	M.O.	T.A.	M.O.	T.A.	
Ανάγκη πρόσβασης σε α- σφαλή, οικονομικά προσιτή και καθαρή ενέργεια	3,63	0,45	3,70	0,39	3,66	0,41	3,66	0,41	3,38	0,26	0,471
Ανάγκη ανάληψης ενεργειών για ασφαλή ενέργεια	3,52	0,48	3,69	0,33	3,59	0,40	3,50	0,43	3,45	0,11	0,063
Βαθμός ευθύνης της ΕΕ	3,61	0,43	3,78	0,30	3,63	0,41	3,60	0,41	3,37	0,29	0,201

Πίνακας 14: Έλεγχος ANOVA των αντιλήψεων σχετικά με την ενεργειακή πολιτική της ΕΕ με βάση το επάγγελμα

	Επάγγελμα						p
	Χωρίς επαγγελματική δρα- στηριότητα		Ελεύθεροι επαγγελ- ματίες		Μισθωτοί		
	M.O.	T.A.	M.O.	T.A.	M.O.	T.A.	
Ανάγκη πρόσβασης σε ασφαλή, οικονο- μικά προσιτή και καθαρή ενέργεια	3,64	0,40	3,65	0,44	3,66	0,41	0,838
Ανάγκη ανάληψης ενεργειών για ασφαλή ενέργεια	3,50	0,42	3,57	0,41	3,53	0,45	0,205
Βαθμός ευθύνης της ΕΕ	3,59	0,40	3,63	0,40	3,62	0,43	0,582

Τέλος, όπως παρατηρείται στον Πίνακα 15, τα άτομα τα οποία διαμένουν σε αγροτικές περιοχές και χωριά αποδίδουν χαμηλότερο βαθμό ευθύνης στην ΕΕ σχετικά με το ρόλο της στη διαδικασία της ενεργειακής αναβάθμισης ($p=0,015$).

Πίνακας 15: Έλεγχος ANOVA των αντιλήψεων σχετικά με την ενεργειακή πολιτική της ΕΕ με βάση τον τόπο διαμονής

	Τόπος διαμονής						
	Αγροτική περιοχή ή χωριό		Μικρού ή μεσαίου μεγέθους πόλη		Μεγάλη πόλη		p
	M.O.	T.A.	M.O.	T.A.	M.O.	T.A.	
Ανάγκη πρόσβασης σε ασφαλή, οικονομικά προσιτή και καθαρή ενέργεια	3,64	0,39	3,64	0,38	3,66	0,44	0,687
Ανάγκη ανάληψης ενεργειών για ασφαλή ενέργεια	3,50	0,41	3,55	0,41	3,55	0,45	0,273
Βαθμός ευθύνης της ΕΕ	3,55	0,39	3,64	0,37	3,64	0,43	0,015

Συνοψίζοντας τα αποτελέσματα της στατιστικής ανάλυσης, αρχικά μπορεί να υποστηριχθεί ότι το δείγμα της μελέτης κρίνει ως εξαιρετικά υψηλή την ανάγκη των πολιτών της ΕΕ για πρόσβαση σε ασφαλή, οικονομικά προσιτή και καθαρή ενέργεια και ανάληψης αντίστοιχων ενεργειών από μέρους της Κοινότητας. Ελαφρώς χαμηλότερος είναι ο αντίστοιχος αντιληπτός βαθμός ευθύνης της ΕΕ σχετικά με την ενεργειακή αναβάθμιση. Παράλληλα, κρίνεται ότι, τα κυριότερα ενεργειακά ζητήματα προς αντιμετώπιση από την ΕΕ την επόμενη δεκαετία είναι η διασφάλιση όσο το δυνατόν χαμηλότερου ενεργειακού κόστους, η επένδυση και ανάπτυξη τεχνολογιών καθαρής ενέργειας, η παροχή σαφών πληροφοριών στους καταναλωτές στην ΕΕ και η αύξηση των διεθνών προσπαθειών για να μειωθούν οι επιπτώσεις της ενέργειας στην κλιματική αλλαγή. Επιπρόσθετα, παρατηρείται ότι τα άτομα που βρίσκονται στην αριστερή πλευρά της κλιμακας πολιτικής τοποθέτησης, αντιλαμβάνονται σε μεγαλύτερο βαθμό την ανάγκη πρόσβασης των πολιτών της ΕΕ σε ασφαλή, οικονομικά προσιτή και καθαρή ενέργεια και την ανάγκη ανάληψης αντίστοιχων ενεργειών από μέρους της. Με τους νεότερους να θεωρούν σε μεγαλύτερο βαθμό ότι η ΕΕ είναι υπεύθυνη για την ενεργειακή αναβάθμιση

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

5.1 ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

Σκοπός της παρούσας μελέτης ήταν η αποτύπωση των αντιλήψεων και στάσεων των Ελλήνων πολιτών απέναντι στην ενεργειακή πολιτική της ΕΕ, λαμβάνοντας υπόψη τυχόν επιρροές μιας σειράς κοινωνικοδημογραφικών χαρακτηριστικών και αξιοποιώντας τα δεδομένα της δημοσκοπικής έρευνας του Ευρωβαρόμετρου. Σύμφωνα με τα ερευνητικά αποτελέσματα, αρχικά, διαπιστώθηκε ότι η σημασία της ενεργειακής πολιτικής της ΕΕ για την ελληνική κοινή γνώμη αποτυπώνεται κυρίως σε ζητήματα που αφορούν τη μείωση των τιμών ενέργειας μέσω ρύθμισης του ανταγωνισμού και την ενεργειακή μετάβαση, χωρίς να παραγνωρίζεται η αξία της συμβολής της στην οικονομική ανάπτυξη και απασχόληση. Μείζονος σημασίας, βάσει των αντίστοιχων αντιλήψεων, είναι και η διασφάλιση της πρόσβασης των πολιτών σε ασφαλή, οικονομικά προσιτή και καθαρή ενέργεια, επιβεβαιώνοντας το γεγονός ότι η σύγχρονη ενεργειακή πολιτική της ΕΕ επιχειρεί μέσω συντονισμένης δράσης την εγγύηση της ενεργειακής ασφάλειας, τη βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης και την περιβαλλοντική βιωσιμότητα (Natorski & Surrallés, 2008; Schubert et al, 2016; Tagliapietra et al, 2019).

Επίσης, στην παρούσα έρευνα βρέθηκε ότι οι Έλληνες πολίτες δίνουν ιδιαίτερα μεγάλη έμφαση στην ανάγκη ανάληψης πρωτοβουλιών εκ μέρους της ΕΕ για ασφαλή ενέργεια, εστιάζοντας σε ζητήματα που αφορούν τη δικτύωση των κρατών-μελών, τη συνεργασία και την ολοκλήρωση της αγοράς. Πράγματι, σύγχρονες μελέτες επιβεβαιώνουν ότι η ολοκλήρωση της ενεργειακής αγοράς στην ΕΕ σε συνδυασμό με τη διασφάλιση της πρόσβασης σε διάφορους ενεργειακούς πόρους συνιστούν βασικούς πυλώνες της ευρωπαϊκής ενεργειακής πολιτικής (Markandya et al, 2016; Poiană, 2017; Vavrek & Chovanová, 2020), όπως χαρακτηριστικά αναγνωρίζεται και στα δεδομένα του Ευρωβαρόμετρου. Την ίδια στιγμή, η συντριπτική πλειονότητα των πολιτών αναγνωρίζουν την ανάγκη ενεργειακής αναβάθμισης μέσω της αντίστοιχης ευρωπαϊκής πολιτικής, κυρίως σε ό,τι αφορά την προώθηση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και τη μετάβαση σε καθαρότερα ενεργειακά συστήματα, επιβεβαιώνοντας ευρήματα προηγούμενων μελετών περί αναγνώρισης της σημασίας της κλιματικής αλλαγής και της ανάγκης

ενεργειακής μετάβασης στην ΕΕ (Anderson et al, 2017; Pohjola et al, 2018; Stadelmann-Steffen & Eder, 2020).

Όσον αφορά την επιρροή της πολιτικής ιδεολογίας, στην παρούσα μελέτη διαπιστώθηκε ότι όσο πιο αριστερά τοποθετούνται οι πολίτες, τόσο μεγαλύτερη σημασία αποδίδουν στην ανάγκη πρόσβασης σε ασφαλή, οικονομικά προσιτή και καθαρή ενέργεια, καθώς και στο βαθμό ευθύνης της ΕΕ σε ανάλογα ζητήματα, κυρίως αναφορικά με την ανάγκη ανάληψης πρωτοβουλιών στο πεδίο της ενεργειακής ασφάλειας. Ως εκ τούτου, αρχικά, η παρούσα έρευνα επιβεβαιώνει μέσω των στατιστικά σημαντικών σχέσεων που αναδείχθηκαν, την ισχυρή συσχέτιση μεταξύ της πολιτικής ιδεολογίας και τοποθέτησης στις αντιλήψεις των ατόμων περί ενεργειακής πολιτικής (Van Boven et al, 2012; Bolsen et al, 2014; Brouard & Guinaudeau, 2015; Bergquist et al, 2020), καθώς και τις διαφοροποιήσεις που υφίστανται μεταξύ ατόμων που τοποθετούνται πολιτικά σε διαφορετικές πλευρές. Αν και δεν υπάρχουν επαρκή ευρήματα στον ευρωπαϊκό χώρο, έρευνες στις ΗΠΑ έχουν πράγματι καταδείξει ότι μια περισσότερο φιλελεύθερη πολιτική τοποθέτηση συνδυάζεται με μεγαλύτερη ευαισθησία απέναντι σε θέματα βιώσιμης ενέργειας, ενώ συντηρητικές πολιτικές θέσεις τείνουν να είναι περισσότερο υπέρ της ελεύθερης αγοράς, καθώς και πιο επιφυλακτικές απέναντι σε θέματα που αφορούν την κλιματική αλλαγή (McCright & Dunlap, 2011; Van Boven et al, 2012; Gromet et al, 2013), με τα αποτελέσματα της παρούσας μελέτης να αντιβαίνουν στο υπάρχον θεωρητικό πλαίσιο.

Τέλος, αναφορικά με την ανάλυση των άλλων κοινωνικοδημογραφικών μεταβλητών που εξετάστηκαν, στην παρούσα έρευνα διαπιστώθηκε ότι οι μοναδικές εξ αυτών που επηρεάζουν τις στάσεις των Ελλήνων πολιτών απέναντι στην ενεργειακή πολιτική της ΕΕ είναι η ηλικία και ο τόπος διαμονής, καθώς βρέθηκε ότι νεότερα άτομα και άτομα που διαμένουν σε αστικές περιοχές αποδίδουν μεγαλύτερη σημασία σε θέματα ενεργειακής αναβάθμισης. Αντίθετα, το φύλο, η οικογενειακή κατάσταση και το επάγγελμα δεν βρέθηκε να συσχετίζονται με τις αντίστοιχες αντιλήψεις. Τα ευρήματα αυτά έρχονται σε μερική διαφωνία με αντίστοιχα της μελέτης των Bergquist et al (2020), στην οποία βρέθηκε ότι το φύλο επηρεάζει τις στάσεις απέναντι σε θέματα ενεργειακής πολιτικής, ωστόσο, συμφωνούν με αυτά μελέτης που διενεργήθηκε στο Ηνωμένο Βασίλειο και έδειξε ότι άτομα μεγαλύτερης ηλικίας τείνουν να είναι περισσότερο επιφυλακτικά προσκείμενα στην προώθηση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας (Populus, 2005). Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί ότι περιορισμένη επίδραση του φύλου και άλλων

κοινωνικοδημογραφικών μεταβλητών (π.χ. εκπαιδευτικό επίπεδο, εισόδημα) έχουν καταγραφεί και σε άλλες σχετικές μελέτες (Devine-Wright, 2007; Bidwell, 2016).

Συνολικά, τα ευρήματα της παρούσας μελέτης αναδεικνύουν ένα ικανοποιητικό επίπεδο ενημέρωσης, ευαισθητοποίησης και επίγνωσης των Ελλήνων πολιτών σε ζητήματα που αφορούν τη σύγχρονη ενεργειακή πολιτική της ΕΕ, επιβεβαιώνοντας έτσι την άμεση διασύνδεση μεταξύ κοινής γνώμης και ενεργειακής πολιτικής ατζέντας (Anderson, 2011; Anderson et al, 2017; Stadelmann-Steffen & Eder, 2020). Επιπλέον, σημαντικά είναι τα ευρήματα της έρευνας όσον αφορά τη σαφή επιρροή της πολιτικής ιδεολογίας, η οποία όταν είναι περισσότερο προσκείμενη στην αριστερά τείνει να συνδυάζεται και με περισσότερο φιλελεύθερες απόψεις όσον αφορά την ενεργειακή αναβάθμιση και μετάβαση. Τέλος, η παρούσα μελέτη δεν κατάφερε να αναδείξει στατιστικά σημαντικές επιρροές και αιτιώδεις σχέσεις των κοινωνικοδημογραφικών μεταβλητών που εξετάστηκαν, πλην της ηλικίας και του τόπου διαμονής, γεγονός που μπορεί να οφείλεται αφενός στο μεθοδολογικό της σχεδιασμό, αφετέρου δε στην ύπαρξη άλλων παραγόντων που πιθανώς επηρεάζουν περισσότερο τις εν λόγω αντιλήψεις, αλλά για τις οποίες δεν υπήρχε η αντίστοιχη πληροφόρηση. Παραδειγματικά, η κοινωνική τάξη, τα φιλοπεριβαλλοντικά αισθήματα ή ακόμα και η προσωπικότητα συνιστούν μεταβλητές που ίσως ασκούν ισχυρότερη επιρροή στις αντιλήψεις απέναντι σε θέματα ενεργειακής πολιτικής.

5.2 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ενέργεια αποτελεί παραδοσιακά ένα πεδίο πολιτικής έντονων ωσμώσεων και συστηματικής συνεργασίας μεταξύ των χωρών, δεδομένης της στρατηγικής της σημασίας για την οικονομία και την κοινωνία, εν γένει. Η ΕΕ συνιστά έναν πολιτικό οργανισμό που δραστηριοποιείται συστηματικά στο πεδίο της διαμόρφωσης πολιτικών στον τομέα της ενέργειας, με την τελευταία να αναδεικνύεται εδώ και δεκαετίες σε κεντρικό πυλώνα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Εκκινώντας από οικονομικά κυρίως συμφέροντα, η ενεργειακή πολιτική της ΕΕ κατά τις πρώτες δεκαετίες ύπαρξής της επικεντρώθηκε σε ζητήματα ενεργειακής ασφάλειας και εφοδιασμού, ενώ κατά τα τελευταία χρόνια η έμφαση πλέον αποδίδεται σε θέματα περιβαλλοντικής σημασίας, δεδομένης της κλιματικής αλλαγής, και ρύθμισης του ανταγωνισμού, χωρίς βέβαια να παραγνωρίζεται η σημασία της ασφάλειας και συνεχούς τροφοδοσίας, η οποία ωστόσο πλέον μετακινεί-

ται προς ένα σύγχρονο μοντέλο ενεργειακής μετάβασης. Στο πλαίσιο αυτό, η ενεργειακή πολιτική της ΕΕ αναγνωρίζεται ως θεμελιώδες στοιχείο της τρέχουσας πολιτικής ατζέντας, επηρεάζοντας καθοριστικά την εσωτερική αγορά.

Μεταξύ των διάφορων παραγόντων που επηρεάζουν την ενεργειακή πολιτική της ΕΕ, η κοινή γνώμη των Ευρωπαίων πολιτών αποτελεί μια μεταβλητή κρίσιμης σημασίας, δεδομένης της δημοκρατικής αρχιτεκτονικής του ευρωπαϊκού οικοδομήματος και της ανάγκης των πολιτών να συμμετέχουν ενεργότερα πλέον στα κοινά. Στην παρούσα μελέτη, πράγματι, διαπιστώθηκε ότι οι Έλληνες πολίτες είναι αρκετά ευαισθητοποιημένοι σε διάφορα ζητήματα που αφορούν την ενεργειακή πολιτική της ΕΕ, αποδίδοντας ιδιαίτερα μεγάλη έμφαση στην ενεργειακή ασφάλεια, στην ενίσχυση του ανταγωνισμού με στόχο τη μείωση του ενεργειακού κόστους, στην πρόσβαση σε καθαρότερες μορφές ενέργειας, καθώς και στην ευθύνη της ΕΕ σε ανάλογα ζητήματα. Ως εκ τούτου, καθίσταται σαφές ότι κοινή γνώμη και ενεργειακή πολιτική συνιστούν στο πλαίσιο της ΕΕ δύο απόλυτα συμβατές και αλληλεξαρτώμενες διαστάσεις. Χωρίς να είναι απολύτως σαφές αν οι στάσεις των πολιτών απέναντι σε αντίστοιχα ζητήματα μεταφράζονται σε ενεργειακές πολιτικές ή το αντίστροφο, δηλαδή αν οι τελευταίες επηρεάζουν τις σχετικές αντιλήψεις που εκφράζονται από την κοινή γνώμη, μπορεί να υποστηριχθεί ότι η σχέση μεταξύ των δύο πιθανώς να είναι αμφίδρομη.

Βέβαια, η κοινή γνώμη δεν αποτελεί μια σταθερά, καθώς μπορεί να εκφράζεται ως ένα σύνολο στάσεων, αντιλήψεων και απόψεων, ωστόσο, οι τελευταίες διαφοροποιούνται σημαντικά μεταξύ των πολιτών, λαμβάνοντας υπόψη το κοινωνικοδημογραφικό τους προφίλ και, κυρίως, την ιδεολογική και πολιτική τους τοποθέτηση, όπως διαπιστώθηκε και στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης. Αν και το πολιτικό κλίμα στην ΕΕ δεν είναι το ίδιο πολωμένο με το αντίστοιχο των ΗΠΑ, δεδομένου και του κομματικού δίπολου που χαρακτηρίζει το αμερικάνικο πολιτικό σύστημα, μπορεί σαφώς να υποστηριχθεί ότι η πολιτική ιδεολογία των Ευρωπαίων αποτελεί ένα βασικό στοιχείο που επηρεάζει τις σχετικές αντιλήψεις τους. Ωστόσο, ο κομματικός κατακερματισμός και ο πολιτικός πλουραλισμός που εντοπίζονται στην περίπτωση της ΕΕ δεν επιτρέπει την εξαγωγή σαφών συμπερασμάτων σχετικά με το μέγεθος αυτής της επιρροής, λαμβάνοντας υπόψη και τις σημαντικές πολιτικές διαφοροποιήσεις που υφίστανται μεταξύ των κρατών-μελών.

Από την άλλη πλευρά, μπορεί να υποστηριχθεί ότι σε ορισμένα ζητήματα ενεργειακής πολιτικής, όπως είναι αυτό της μετάβασης σε καθαρότερες πηγές ενέργειας, η ευρωπαϊκή και ελληνική κοινή γνώμη παρουσιάζεται αρκετά ομοιογενής, γεγονός που πιθανώς οφείλεται τόσο στην αυξημένη συνειδητοποίηση των κινδύνων της κλιματικής αλλαγής στην ευρωπαϊκή ήπειρο, συγκριτικά τουλάχιστον με άλλες χώρες, όσο και στη μακροχρόνια πολιτική της ΕΕ που προτάσσει παραδοσιακά τη βιωσιμότητα και την πράσινη ανάπτυξη ως βασικά στοιχεία του ευρωπαϊκού αναπτυξιακού μοντέλου. Ως εκ τούτου, είναι επίσης πιθανό η πολιτική ιδεολογία να αποτελεί δευτερεύουσα μεταβλητή των σχετικών στάσεων απέναντι στην ενεργειακή πολιτική της ΕΕ. Την ίδια στιγμή, οι Ευρωπαίοι πολίτες συμμετέχουν σήμερα με πιο ενεργό τρόπο στα κοινά, λαμβάνοντας υπόψη και την ισχυροποίηση των ευρωπαϊκών θεσμών συλλογικής εκπροσώπευσής τους, συμπεριλαμβανομένων ζητημάτων που άπτονται της ενεργειακής πολιτικής. Υπό αυτό το πρίσμα, ενεργειακή πολιτική και κοινή γνώμη αποτελούν βασικές εκφάνσεις του σχετικού δημόσιου διαλόγου, ο οποίος καθοδηγεί και την ανάληψη αντίστοιχης πολιτικής δράσης.

5.3 ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Τα ευρήματα της παρούσας μελέτης θα πρέπει να ερμηνεύονται με προσοχή, δεδομένων των αντίστοιχων ερευνητικών περιορισμών. Βασικό περιορισμό της έρευνας αποτελεί το γεγονός ότι τα δεδομένα που αξιοποιήθηκαν είναι δευτερογενή και προέρχονται από δημοσκοπική έρευνα του Ευρωβαρόμετρου που διενεργήθηκε τρία χρόνια πριν. Ως εκ τούτου, είναι πιθανόν οι αντιλήψεις και στάσεις των Ελλήνων απέναντι στην ενεργειακή πολιτική της ΕΕ να διαφοροποιούνται σήμερα. Επίσης, η παρούσα έρευνα περιορίζεται από το ότι η πολιτική ιδεολογία των πολιτών αξιολογήθηκε βάσει ενός συνεχούς μεταξύ αριστεράς και δεξιάς, το οποίο πιθανώς να μην μπορεί να ενσωματώσει με σαφήνεια τις διαφορετικές πολιτικές τοποθετήσεις των ερωτώμενων (π.χ. φιλελεύθεροι). Τέλος, περιορισμό της μελέτης συνιστά και το ότι το ερωτηματολόγιο του Ευρωβαρόμετρου δεν εμπεριείχε κοινωνικοδημογραφικά δεδομένα περί εκπαιδευτικού και εισοδηματικού επιπέδου των ερωτώμενων, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει δυνατότητα διερεύνησης της πιθανής επίδρασης αυτών των μεταβλητών στις αντίστοιχες στάσεις και αντιλήψεις. Επίσης, το συγκεκριμένο στατιστικό πλαίσιο που υιοθετήθηκε μπορεί να παρέχει μια πρώτη εικόνα των συσχετίσεων μεταξύ των μεταβλητών

ενδιαφέροντος, αλλά δεν μπορεί να μας προσφέρει αποδείξεις υπέρ της ύπαρξης αιτιωδών σχέσεων ούτε να ελέγξει για πιθανά ζητήματα όπως η ενδογενής των σχέσεων που εξετάζονται.

Υπό αυτό το πρίσμα, οι μελλοντικές έρευνες θα πρέπει να μελετήσουν περαιτέρω τις στάσεις των Ελλήνων πολιτών απέναντι σε ζητήματα ενεργειακής πολιτικής της ΕΕ, χρησιμοποιώντας επικαιροποιημένα δεδομένα από δομημένα ερωτηματολόγια. Επίσης, αντικείμενο των μελλοντικών ερευνών σε αυτό το πεδίο αποτελεί η συγκριτική ανάλυση των στάσεων αυτών μεταξύ πολιτών διαφορετικών κρατών-μελών της ΕΕ, λαμβάνοντας υπόψη και τη σχετική έλλειψη ανάλογων εμπειρικών δεδομένων. Επιπλέον, μελλοντικές έρευνες θα πρέπει να μελετήσουν περισσότερο την επιρροή της πολιτικής ιδεολογίας αξιοποιώντας περισσότερο πλουραλιστικές προσεγγίσεις που εκτείνονται πέραν του δίπολου μεταξύ αριστεράς και δεξιάς, ενώ αντίστοιχο ερευνητικό ενδιαφέρον καταγράφεται όσον αφορά και τον αντίκτυπο άλλων κοινωνικοδημογραφικών ή ψυχολογικών μεταβλητών. Τέλος, η ερευνητική εστίαση σε επιμέρους ζητήματα της ενεργειακής πολιτικής της ΕΕ, όπως είναι η ενεργειακή μετάβαση και οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, θα μπορούσε να παράσχει πληροφόρηση προστιθέμενης αξίας αναφορικά με την κατανόηση των τρόπων αλληλεπίδρασης μεταξύ κοινής γνώμης και ευρωπαϊκών πολιτικών σε αυτό το πεδίο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Anderson, B., Böhmelt, T., & Ward, H. (2017). Public opinion and environmental policy output: a cross-national analysis of energy policies in Europe. *Environmental Research Letters*, 12(11), 114011.
- Anderson, S. E. (2011). Complex constituencies: intense environmentalists and representation. *Environmental Politics*, 20(4), 547-565.
- Apergis, N., & Payne, J. E. (2010). Renewable energy consumption and economic growth: evidence from a panel of OECD countries. *Energy Policy*, 38(1), 656-660.
- Ballew, M. T., Pearson, A. R., Goldberg, M. H., Rosenthal, S. A., & Leiserowitz, A. (2020). Does socioeconomic status moderate the political divide on climate change? The roles of education, income, and individualism. *Global Environmental Change*, 60, 102024.
- Bergquist, P., Konisky, D. M., & Kotcher, J. (2020). Energy policy and public opinion: patterns, trends and future directions. *Progress in Energy*, 2(3), 032003.
- Bidwell, D. (2016). The effects of information on public attitudes toward renewable energy. *Environment and Behavior*, 48(6), 743-768.
- Birchfield, V. L., & Duffield, J. S. (2011). *Toward a Common European Union Energy Policy. Problems, Progress, and Prospects*. New York: Palgrave Macmillan.
- Bolsen, T., Druckman, J. N., & Cook, F. L. (2014). The influence of partisan motivated reasoning on public opinion. *Political Behavior*, 36(2), 235-262.
- Brouard, S., & Guinaudeau, I. (2015). Policy beyond politics? Public opinion, party politics and the French pro-nuclear energy policy. *Journal of Public Policy*, 35(1), 137-170.
- Brulle, R. J., Carmichael, J., & Jenkins, J. C. (2012). Shifting public opinion on climate change: an empirical assessment of factors influencing concern over climate change in the US, 2002–2010. *Climatic Change*, 114(2), 169-188.
- Buchan, D., & Keay, M. (2016). *Europe's Long Energy Journey: Towards an Energy Union?*. Oxford: Oxford University Press.

- Cacciatore, M. A., Scheufele, D. A., & Shaw, B. R. (2012). Labeling renewable energies: How the language surrounding biofuels can influence its public acceptance. *Energy Policy*, 51(1), 673-682.
- Cao, X., & Ward, H. (2017). Transnational climate governance networks and domestic regulatory action. *International Interactions*, 43(1), 76-102.
- Carley, S., Konisky, D. M., Atiq, Z., & Land, N. (2020). Energy infrastructure, NIMBYism, and public opinion: a systematic literature review of three decades of empirical survey literature. *Environmental Research Letters*, 15(9), 093007.
- Dermont, C., Ingold, K., Kammermann, L., & Stadelmann-Steffen, I. (2017). Bringing the policy making perspective in: A political science approach to social acceptance. *Energy Policy*, 108(2), 359-368.
- Devine-Wright, P. (2007). *Reconsidering public attitudes and public acceptance of renewable energy technologies: a critical review*. Manchester, UK: School of Environment and Development, University of Manchester.
- Dubash, N. K., & Florini, A. (2011). Mapping global energy governance. *Global Policy*, 2(1), 6-18.
- Dunlap, R. E., Xiao, C., & McCright, A. M. (2001). Politics and environment in America: Partisan and ideological cleavages in public support for environmentalism. *Environmental Politics*, 10(4), 23-48.
- Egan, P. J., & Mullin, M. (2017). Climate change: US public opinion. *Annual Review of Political Science*, 20(1), 209-227.
- Feygina, I., Jost, J. T., & Goldsmith, R. E. (2010). System justification, the denial of global warming, and the possibility of “system-sanctioned change”. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36(3), 326-338.
- Gadenne, D., Sharma, B., Kerr, D., & Smith, T. (2011). The influence of consumers' environmental beliefs and attitudes on energy saving behaviours. *Energy Policy*, 39(12), 7684-7694.
- Gromet, D. M., Kunreuther, H., & Larrick, R. P. (2013). Political ideology affects energy-efficiency attitudes and choices. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 110(23), 9314-9319.

- Ince, D., Vredenburg, H., & Liu, X. (2016). Drivers and inhibitors of renewable energy: A qualitative and quantitative study of the Caribbean. *Energy Policy*, 98(1), 700-712.
- Jost, J. T., Federico, C. M., & Napier, J. L. (2009). Political ideology: Its structure, functions, and elective affinities. *Annual Review of Psychology*, 60(1), 307-337.
- Kaldellis, J. K. (2005). Social attitude towards wind energy applications in Greece. *Energy Policy*, 33(5), 595-602.
- Knopf, B., Nahmmacher, P., & Schmid, E. (2015). The European renewable energy target for 2030—An impact assessment of the electricity sector. *Energy Policy*, 85(1), 50-60.
- Kotchen, M. J., Turk, Z. M., & Leiserowitz, A. A. (2017). Public willingness to pay for a US carbon tax and preferences for spending the revenue. *Environmental Research Letters*, 12(9), 094012.
- Kulovesi, K., & Oberthür, S. (2020). Assessing the EU's 2030 Climate and Energy Policy Framework: Incremental change toward radical transformation?. *Review of European, Comparative & International Environmental Law*, 29(2), 151-166.
- Maltby, T. (2013). European Union energy policy integration: A case of European Commission policy entrepreneurship and increasing supranationalism. *Energy Policy*, 55(1), 435-444.
- Markandya, A., Arto, I., González-Eguino, M., & Román, M. V. (2016). Towards a green energy economy? Tracking the employment effects of low-carbon technologies in the European Union. *Applied Energy*, 179(1), 1342-1350.
- Matlary, J. H. (1997). *Energy policy in the European Union*. Basingstoke: Macmillan.
- McCright, A. M., & Dunlap, R. E. (2011). The politicization of climate change and polarization in the American public's views of global warming, 2001–2010. *The Sociological Quarterly*, 52(2), 155-194.
- Natorski, M., & Surrallés, A. H. (2008). Securitizing moves to nowhere? The framing of the European Union's energy policy. *Journal of Contemporary European Research*, 4(2), 70-89.

- Ozaki, R. (2011). Adopting sustainable innovation: what makes consumers sign up to green electricity?. *Business Strategy and the Environment*, 20(1), 1-17.
- Pearson, A. R., Schuldt, J. P., Romero-Canyas, R., Ballew, M. T., & Larson-Konar, D. (2018). Diverse segments of the US public underestimate the environmental concerns of minority and low-income Americans. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 115(49), 12429-12434.
- Pérez, M. D., Scholten, D., & Stegen, K. S. (2019). The multi-speed energy transition in Europe: Opportunities and challenges for EU energy security. *Energy Strategy Reviews*, 26(1), 100415.
- Peters, B. G., Jordan, A., & Tosun, J. (2017). Over-reaction and under-reaction in climate policy: an institutional analysis. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 19(6), 612-624.
- Pohjolainen, P., Kukkonen, I., Jokinen, P., Poortinga, W., & Umit, R. (2018). *Public Perceptions on Climate Change and Energy in Europe and Russia: Evidence from Round 8 of the European Social Survey*. Brussels: European Social Survey.
- Poiană, O. (2017). An overview of the European energy policy evolution: from the European energy community to the European energy union. *Online Journal Modelling the New Europe*, (22), 175-189.
- Popp, D., Hascic, I., & Medhi, N. (2011). Technology and the diffusion of renewable energy. *Energy Economics*, 33(4), 648-662.
- Populus (2005). *Energy Balance of Power Poll*. Available at: www.populuslimited.com/pdf/2005_07_01_times_nuclear.pdf
- Ribeiro, F., Ferreira, P., Araújo, M., & Braga, A. C. (2014). Public opinion on renewable energy technologies in Portugal. *Energy*, 69(1), 39-50.
- Ringel, M., & Knodt, M. (2018). The governance of the European Energy Union: Efficiency, effectiveness and acceptance of the Winter Package 2016. *Energy Policy*, 112(1), 209-220.

- Scarlat, N., Dallemand, J. F., Monforti-Ferrario, F., Banja, M., & Motola, V. (2015). Renewable energy policy framework and bioenergy contribution in the European Union—An overview from National Renewable Energy Action Plans and Progress Reports. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 51(1), 969-985.
- Schubert, S. R., Pollak, J., & Kreutler, M. (2016). *Energy policy of the European Union*. London: Macmillan International Higher Education.
- Sebri, M., & Ben-Salha, O. (2014). On the causal dynamics between economic growth, renewable energy consumption, CO2 emissions and trade openness: Fresh evidence from BRICS countries. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 39(1), 14-23.
- Stadelmann-Steffen, I., & Eder, C. (2020). Public opinion in policy contexts. A comparative analysis of domestic energy policies and individual policy preferences in Europe. *International Political Science Review*, 0(00), 1-17.
- Szulecki, K., Fischer, S., Gullberg, A. T., & Sartor, O. (2016). Shaping the 'Energy Union': between national positions and governance innovation in EU energy and climate policy. *Climate Policy*, 16(5), 548-567.
- Tagliapietra, S., Zachmann, G., Edenhofer, O., Glachant, J. M., Linares, P., & Loeschel, A. (2019). The European union energy transition: Key priorities for the next five years. *Energy Policy*, 132(1), 950-954.
- Umbach, F. (2010). Global energy security and the implications for the EU. *Energy Policy*, 38(3), 1229-1240.
- Van Boven, L., Judd, C. M., & Sherman, D. K. (2012). Political polarization projection: social projection of partisan attitude extremity and attitudinal processes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 103(1), 84-100.
- Vandeweerd, C., Kerremans, B., & Cohn, A. (2016). Climate voting in the US Congress: the power of public concern. *Environmental Politics*, 25(2), 268-288.
- Vavrek, R., & Chovancová, J. (2020). Energy Performance of the European Union Countries in Terms of Reaching the European Energy Union Objectives. *Energies*, 13(20), 5317.

Von Borgstede, C., Andersson, M., & Johnsson, F. (2013). Public attitudes to climate change and carbon mitigation—Implications for energy-associated behaviours. *Energy Policy*, 57(1), 182-193.

Warren, C. R., Lumsden, C., O' Dowd, S., & Birnie, R. V. (2005). 'Green on green': public perceptions of wind power in Scotland and Ireland. *Journal of Environmental Planning and Management*, 48(6), 853-875.

Weaver, A. A. (2008). Does protest behavior mediate the effects of public opinion on national environmental policies? A simple question and a complex answer. *International Journal of Sociology*, 38(3), 108-125.

Whitfield, S. C., Rosa, E. A., Dan, A., & Dietz, T. (2009). The future of nuclear power: Value orientations and risk perception. *Risk Analysis: An International Journal*, 29(3), 425-437.

Wiseman, J., Edwards, T., & Luckins, K. (2013). Post carbon pathways: A meta-analysis of 18 large-scale post carbon economy transition strategies. *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 8(2), 76-93.